

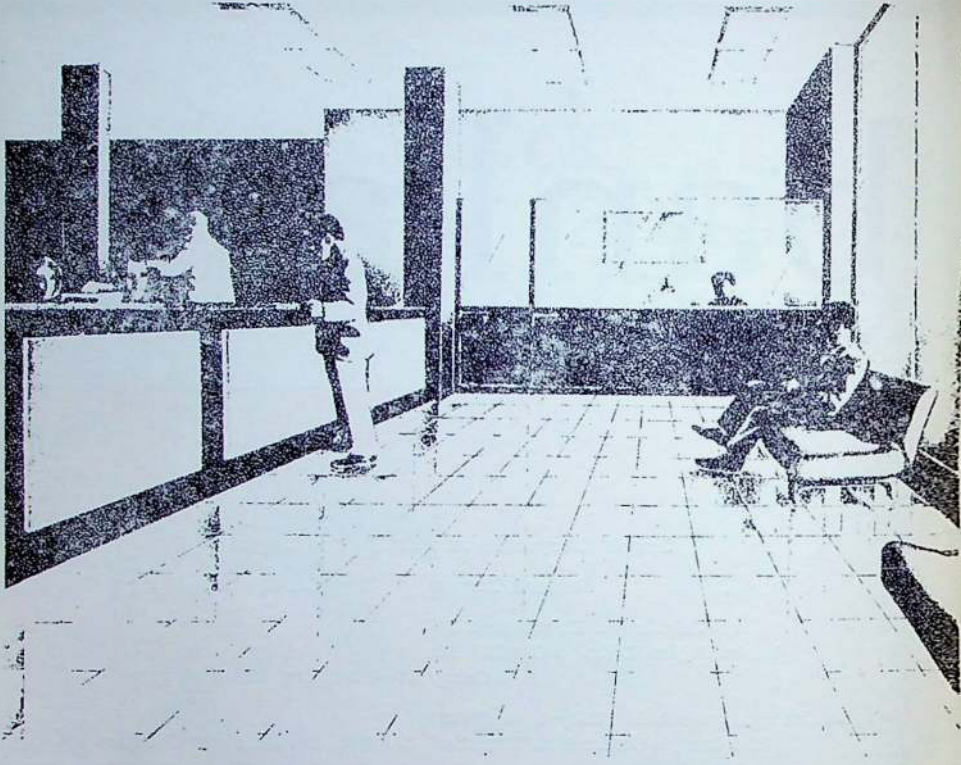
banka

meslek
ve fikir
dergisi

- Sevgili Okuyucularımız 3 Banka Dergisi
- İktisadi Durum 4 Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
- «Özel Sektör ve Kamu Sektörü
Verimliliğine Dair» e Gerekli Bir
Cevap 15 Prof. Dr. Gülten Kazgan
- Banka İşletmelerinde Maliyet Analizleri
Yardımla İktisadilik Denetimi 22 Doç. Dr. Kâmuran Pekiner
- «Depanaj» Çeklerinin Ödenme Şekli
(Çev : Edip Balcı) 27 Frédéric Manuel
- Fonların Akışı Tablosu
Hazırlanış ve Yorum 32 Doç. Dr. Atilla Gönenli
- Tüketicinin Teşkilatlanması Konusunda
Bazı Örnekler ve Türkiye'ye Uygun Bir
Teşkilât Modeli Araştırması 42 Dr. Yıldırım Kalkış
- London School Of Economics'deki
Öğrenci Olaylarının Nedenleri
(Çev : Necdet Durakbaşı) 58 Kathleen Gales
Roger Hadley
Wyn Lewis

temmuz - 1970

cilt : 7 - sayı : 7

Temiz bir işyeri... rahat bir çalışma.

Müessesenizde muhakkak işyerinizin temizliğinden mesul bir kimse vardır. Temizlik, günlük problemlerinizin arasında belkide üzerinde durulacak bir nokta değildir. Ancak, rahat bir çalışma için işyeri temizliğinin önemli bir faktör olduğunu unutmayınız. Müessesenizi ziyaret eden herhangi bir kimse daha içeri adımını atar atmaz bunu farkedecektir. (Bu kimse belki de üzerinde müsbet bir intiba uyandırmak istediğiniz bir kimsedir.)

İşyerinizin temizliğinde TEEPOL'e güveniniz, ve TEEPOL'le temizlenmiş pırıl pırıl bir odada çalışmanın rahatlığına kavuşunuz.

İşyerinizin temizliğinde Teepol'e güveniniz.

KİMYEVİ MADDELERİ

Türk yollarındaki
motosikletlerin yüzde yetmiş

JAWA

markasını taşıır.

MODELLER

JAWA 300

JAWA 250

08 IDEAL 125

02. 125

STADION. Yavaş hareket

HÜRRİYET

HAVADA JET KARADA JAWA

BOL YEDEK PARÇA İTİMALİ SERVİS

ÇELİK MONTAJ

TİCARET VE SANAYİ A. Ş.

TÜRKİYE VE ORTAŞARKIN EN MODERN MOTOSİKLET FABRİKASI

telefon aperieleri, Őet
sekreter cihazları, seri
konuşma cihazları,
manyetolu, yarı otoma-
tik, otomatik telefon
santralleri

Türktelefon

TİCARET ve SANAYİ A.Ş.
Galatasaray YeniçarŐı DarFilm Han No. 40 İstanbul
Tel. . 44 75 00

Sahibi

Banka Yayınları ve Kültür
Ltd. Şti. Adına

Dr. Nezih H. Neyzi

Yazı İşleri Müdürü

Mustafa A. Aysan

Basıldığı yer

Menteş Matbaası

İdare Yeri

İmam Sok. No. 1 Kat 2
Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 49 22 67

Posta Kutusu

No. 769, Karaköy - İstanbul

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
Necdet Durakbaşı
Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Alp Gürus
Dr. Nezih H. Neyzi

Abone

Yıllık 42 TL. Altı aylık 21 TL.

İlan Tarifesi

Arka Dış Kapak 700 TL.
Arka iç kapak, 2. S. 500 TL.
Ön iç kapak, 1. S. 600 TL.
İç Sahifeler 400 TL.

Abone ve ilân bedelleri
Derginin T. C. Ziraat Ban-
kası Beyoğlu Şubesindeki
768 numaralı ve T. İş Ban-
kası Parmakkapı Şubesi-
deki 271 numaralı hesabına
gönderilebilir.

Sevgili Okuyucularımız

Derginiz hayli süredir gittikçe daha çok ciddileşen iktisadi sosyal sorunlarımıza gücü ölçüsünde dikkati çekmekte, tüm politikacılarımızın ve özellikle yönetim sorumluluğunu taşıyan Hükümetin köklü çarelere başvurması gereğini savunmaktadır. Ama ne iktidar-
da ne de muhalefette canlı, yapıcı bir çaba göze çar-
pıyor. Çığ gibi büyüyen dertler her sınıftan halkı sı-
kıştırmaktadır. Bu hızla, geçen ay içinde, sıkı yöneti-
me kadar geldik. Daha nerelere kadar gidebiliriz, kim-
se bilemez! Kusuru rejime, demokrasiye bulma eğili-
mi git gide güç kazanıyor. Oysa, kusur, rejimin değil,
demokrasinin kurallarını gereği gibi uygulamayan
tüm politikacılarımızdır; İktidarındır, Muhalefetin-
dir.

Rejimi rayına koymak için önce Parlamento doğ-
rudan halk tarafından seçilmelidir, yoksa delegeler
aracılığı ile değil. Halk vekilini kendisinin seçtiğine
gönülden inanmalıdır. Vekil de kendisinin halkın oyu-
na hiçbir gölge düşmeksizin seçildiğine, onun gerçek
temsilcisi olduğuna inanmalıdır. Karşılıklı bu inanç
Parlamento ve halk arasında güveni, saygıyı sağlar;
her iki tarafı da davaya sahip kılar.

Seçim ve Parlamento demokratik rejimin temeli-
dir. Bu temel sağlam tutmanın herhalde yolları olma-
lıdır. Örneğin, seçim sisteminde dar bölge usulü gibi.

Politikacılarımız, aydınlarımız rejim mes'eleleri-
mizi gecikmeden çözümlenmek zorundadırlar. Yoksa
nepimize yazık olmaz mı?

Sevgi ve Saygılarımızla
BANKA Dergisi

GÖSTERGELER NE DİYOR?

Mali Piyasalar (Milyon TL.)	1968	1969	1970*	Ay ya da Yıl sonları itibariyle		
				Mayıs 1969	Mayıs 1970	Haziran* 1970
T. C. Merkez Bankası						
Altın ve döviz mevcutları						
(Milyon dolar)	40	200	50	48	154	130
Hazineye kısa vadeli avans	2182	3057	5000	3053	4249	4000
Banknot ve ufak para (1)	8238	9081	12000	8722	9500*	10250
Para hacmi (2)	25968	30127	35000	25698	29500*	29700

Bankalar (Milyon TL.)

Konsolide mevduat	26115	30759	33000	26327	27500*	27500
Banka kredileri	27575	33182	35000	29474	33000*	33000
Sanayi kredileri	1248	1498	1800	1347	1540*	1540
Tarım kredileri	7115	8554	9500	7242	8500*	8540
Küçük esnaf kredileri	777	971	1300	896	1100*	1100
İpotekli krediler	2139	2295	2700	2073	2350*	2355

Fiatlar (ay ve yıl ortalamaları)

İstanbul Ticaret Odası						
toptan eşya fiyatları genel						
indeksi (1963 = 100)	122,1	132,2	152	133,0	140,5	141,0
İstanbul geçinme						
indeksi (1963 = 100)	125,0	131,2	153	131,8	140,9	141,5
Altın külçe fiyatı	17,1	19,2	20,0	20,5	16,0	16,4

- 1) Bankalar ve Merkez Bankası kasalarındaki ufak paralar toplamı hariç.
 2) Banknot ve ufak para vadesiz tasarruf mevduatı ve vadesiz ticari mevduat.
 (*) Kendi tahminlerimiz

Üretim (Bin ton) :	1970		
	1968	1969	Tahmini
Buğday	9 520	10 500	10 000
Pamuk	435	435*	450
Şeker pancarı	4 714	4 600*	4 700
Tütün	161	170*	180
Pamuklu dokuma (milyon metre)	749	850*	1 000
Oto dış lastiği (bin adet)	985	1 131	1 150
Çimento	4 731	5 795	7 000
Sunî gübreler	442	474	550
Çelik ingot	1 110	1 170	1 250
Elektrik (milyon kws)	6 886	7 830	8 800
Ham Petrol	3 105	3 599	4 200
Demir cevheri	1 906	2 524	3 300
Krom	588	674	750
İnşaat ruhsatları (bin m ²)	14 381	17 156	20 000

İş Gücü (Bin kişi) :

Sigortalı işçi sayısı (Eylül sonu)	1 206	1 105	1 300
Tarım - dışı büyük iş yerlerinde çalışanlar sayısı	940	980	1 100
Yurt - dışında çalışanlar sayısı	247	338	400
Yurt - dışında çalışmak için sıra bekleyenler	600	785	800

Cari Fiatlarla Yatırımlar (Milyar TL.) :

Kamu sabit yatırımları	10,3	11,9*	12,2
Özel sabit yatırımlar	9,3	10,6*	12,3
Stok değişimleri	2,4	2,3*	3,5
Yatırım toplamı	22,0	24,8*	28,0

Dış Ödemeler (Milyon dolar) :

İthalât	764	801	850
Dış borç ve faiz ödemeleri	106	147	190
Toplam	870	948	1040
İhracat	496	537	600
İşçi dövizleri	107	141	170
Toplam	603	678	760
Diğer döviz kaynakları	267	270	280

İKTİSADİ DURUM VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Mustafa A. AYSAN

İş Hayatı :

Para darlığının iş hayatında ortaya çıkardığı bunalım ve baskılar, bu kadar politik huzursuzluk içinde en sonunda Hükümeti de tedbir almak için düşündürmeye başlamıştır. Sendikalar kanun tasarısı, personel kanun tasarısı ve finansman kanun tasarısı ile ilgili olarak ortaya çıkan huzursuzluklar, İstanbul'da sıkı yönetim ilânına rağmen çalışma hayatındaki huzursuzlukların Yurt ölçüsünde devam etmesi, iş hayatındaki baskıları dayanılmaz ölçülere ulaştırmıştır. Çok şiddetli para darlığı karşısında alınacak tedbirler, tedavül hacminin genişletilmesi, devlet harcamalarının ve ithalât için döviz transferlerinin hızlandırılması, bankalardan peşin istenmeye başlanan akreditif bedellerinin yeniden transfer zamanına kadar geciktirilmesi şeklindeki eski uygulamaya geri dönülmesi şekillerini alabilecektir. Bu tedbirler sonunda artacak tedavül hacmi, birçok malda darlıklar olduğu için, fiatlar seviyesini daha yüksek oranlarda yükseltecektir. Bu fiat yükseltici etkilerin, mevsimlik durgunluk sebebiyle Haziran aylarında önceki yıllarda görülegelmiş olan fiat seviyesi düşmelerinin tersine çevrilmesine sebep olacak güçte olacağını, diğer deyişle 1970 Haziran'ında fiat indekslerinin yükselmeye devam edeceğini tahmin ediyoruz.

Sendikalar, personel ve finansman kanun tasarılarını izleyen huzursuzlukların, tedavül hacminin baskıda tutulması ve transfer sürelerinin çok uzaması yüzünden yılbaşındanberi mevduat artış hızında ortaya çıkmış yavaşlamayı, giderek mevduat hacminde daralmaya dönüştürdüğünü tespit etmiş bulunuyoruz. Hesaplarımıza göre mevduat hacmindeki son üç aylık daralma TL. 2,5 - 3,0 milyar'a ulaşmış, bu düşüş, bankalarda kredi hacminin daraltılması yönünde eğilimler yaratmıştır. İçinde bulunduğumuz günlerde kredi hacminde henüz büyük düşmelerin bulunmadığını zannediyoruz. Yakında, yukarıda belirtilen genişletici kararlarla mevduat ve kredi hacminin genişleyeceği tahmin edilmektedir.

Geçen sayımızda belirttiğimiz gibi, bu genişletici tedbirler, artacağı şüphesiz olan enflasyonist baskılara rağmen alınacaktır. Temmuz'dan itibaren aylık fiyat seviyesi artışlarının % 1,5 - 2 seviyesine yükselmeye başlaması

beklenmelidir. Geçen sayımızda tahmin ettiğimiz gibi Mayıs - Haziran mevsimlik durgunluğuna rağmen fiat artışlarının devam etmesi, her gün birbiri üzerine gelen «zam» lardan bellidir. İzlediğimiz fiat indeksleri, bu artışları gecikmeyle yansıtabilmektedir.

1970 bütçesinin T.L. 4 milyar tutarında olacağını tahmin ettiğimiz fiili açığı kapatmak amacıyla Meclise sunulan «finansman» tasarıları, ne kadar tatsız olursa olsun, bütçe açıklarının vergi yoluyla kapatılması gereğinin en sonunda hükümet tarafından da kabul edilmiş olmasını göstermesi bakımından olumlu bir gelişmedir. Bütçe fiili açıklarının gözle görülürcesine kabardığı 1967 başından beri, bu Dergide açıkların vergileme yoluyla karşılanması gereği bir çok defalar yazılmış, bu yola ergeç gidileceği tahmini yapılmıştır. Hazinesinin ve Merkez Bankası'nın durumu, vergi - dışı kaynakların daha fazla zorlanması imkânını ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Hazineye daha fazla vergi geliri sağlamanın şüphesiz daha iyi yolları vardır. Bu daha iyi yol, gelir ve kurumlar vergileri fiili tahsilâtının artırılması için vergi kontrol ve denetleme usullerinin geliştirilmesidir. Bunu sağlamadan vergilemede sosyal adaletin de ekonomik gelişmenin gerektirdiği kamu gelirlerinin de sağlanmasına imkân yoktur. Şimdi yeniden söylüyoruz: Bu yola er-geç gidilmek zorunda kalınacaktır. «Hiç yoktan iyi» olan son finansman tasarısının getirdiği vergilemelerin kronik şekilde devlet harcamalarının gerisinde kalan kamu gelirleriyle ilgili kalkınma problemine çözüm yolu getireceği çok şüphelidir.

En başta, getirilen yeni vergi tiplerinin, umulan oranda hasılat sağlayacağı şüphelidir. Satış, işletme, değer artışı gibi Türk vergi uygulamaları için yenilik teşkil eden bu yeni vergilerde etkili kontrol usullerinin de getirilebileceği beklenmemelidir. 20 yıldır uygulanan Gelir ve Kurumlar Vergileri için etkili kontrol ve denetleme usulleri henüz getirilememiştir. Satış ve işletme vergilerinin kontrol ve denetlenmesi çok daha güç olduğu için bu alanlarda hemen etkili sonuçlar alınması beklenmemelidir.

İkinci olarak, geleneksel olarak mal arzının darlığı yüzünden bir çok iş dalında yürürlükte bulunan «satıcı pazar» ı şartları altında satış, işletme ve gider vergileri arttırılmasının, fiatların devamlı olarak artırma imkânına sahip olan imalâtçıların hâkim olduğu ekonomide yaratacağı baskılar şüphesiz, yeni fiat arttırmalarına gerekçe hazırlamıştır. Bu gerekçeden yararlanacak imalâtçıların, bazı alanlarda fiatları arttırarak vergi yükünü yansıtacakları da beklenmelidir.

Yine şüphesiz ki, bu tür vergilerin, mal arzının bol ve fiatların serbest rekabet şartları altında teşekkül ettiği pazarlarda fiat artışlarına sebep olmayacağı, ekonomi biliminin alfesidir. Türk ekonomisinde de, bir çok iddiaların aksine, son vergi tedbirlerinin otomatik olarak fiat artışları yaratacağı görüşü, hatalıdır. Devamlı fiat artışları, para piyasasının yazının başında belir-

tilen şartlarından doğmaktadır, doğacaktır. Yeni vergiler olsa da, olmasa da. Yeni vergilerin fiat artışları bakımından önemi, imalâtçılara ek bir gerekeç sağlamasıdır. Bundan ötede bir anlamı yoktur. Aslında bütçe açıklarının her hangi bir vergi artışından sağlanan devlet geliri ile karşılanması, fiatlar seviyesini düşürme yönünde, diğer deyişle enflasyonist baskıları azaltıcı yönde bir tedbir. Ekonomimizin para - kredi, ithalât, mal arzı alanlarındaki güçlükleri, enflasyonist baskıların asıl sebepleridir. Ancak, bu sebepler ortada iken alınan bu vergi tedbirleri, en azından vergi yükünün nerede kalacağını belirsiz hale getirmektedir.

Sosyal ve ekonomik temeldeki rahatsızlıkların artmış olması, daha belirli olarak gelir dağılımındaki adaletsizlikle birleşen devamlı fiyat artışları, direniş ve protestoların bütün iş hayatı ve ekonomik yapıyı çok önemli ölçüde etkilemesi sonucunu yaratmıştır. Temeldeki rahatsızlıkları giderecek köklü reformlardan kaçınılması, direniş ve protestoların şiddetini arttırmaktadır. Bu temel nedenler devam ettiği için iş ve çalışma hayatındaki huzursuzlukların devam etmesi de beklenmelidir. Daha önce çeşitli vesilelerle belirtilen bu köklü tedbirlerin alınması yönünde etkili çabalara rastlanmadığı ve günün problemlerine iyi incelenmemiş çözüm yollarıyla çok değerli zamanların kaybedilmekte olduğunu gördüğümüz için çok üzülmekte, bu tahmini üzüntü ile yapmaktayız.

Ekonomik ve sosyal yapıda sıkı yönetime varan sarsıntılar yaratan rahatsızlıklar doğuran tasarıların hazırlanış ve Meclislere sunuluş şekli dahi bu konuda önemli bir gösterge teşkil etmektedir. «Günün problemleri», hem en büyük huzursuzluk sebebinin yaratan tasarının, hem de yukarda sözü geçen diğerlerinin hazırlanmasında aşırı derecede acele edilmesine ve meselelerin iyice incelenmeden tasarıların Meclislere gönderilmesine sebep olmuştur. Bu tasarıların Bakanlıklarda hazırlanış sırasında, ortaya konacak taslakların geniş şekilde dağıtılması ve kamu oyunda tartışılmasının sağlanması, şarttır. Bu sağlansa ve çeşitli kurumların «emri vakiler» karşısında kalacakları görüşü yaratılmasa, son huzursuzlukların çoğu önlenmiş olacaktı. Devlet personel rejimini kökünden değiştiren, işçi - işveren ilişkilerini yeniden düzenleyen, yepyeni vergi tipleri yaratan tasarıların kamu oyunda, hazırlık safhasında açıkça tartışılması sağlanmalıydı.

Çalışma Hayatı:

Personel kanunu tasarısı üzerindeki önemli ve bize çok faydalı tartışmaların en canlı noktasında, bir de sendikalar ile grev ve lokavt kanun tasarılarının acele ile Meclislere verilmesi, çok isabetsiz olmuştur. Çalışma hayatında, son 10 aydır zaman zaman belirttiğimiz gibi, gittikçe artan bir huzursuzluk vardır. Bütün bu huzursuzluğa rağmen kamu oyu çok olgun şekilde tasarıyı ele almış, çeşitli kuruluşlar, görüşlerini olgunlukla ortaya koymuş olduk-

ları sırada, henüz bu meseleler çözümlenmemiş iken, çalışma hayatının başka ve daha ateşli bir alanına hayati önemdeki öteki tasarısında aşırı bir aceleyle getirilmesi, zarardan başka ne sağlamıştır?

Şimdi ne yapılabilir?

Tasarılar Millet Meclisinde kabul edilmiş ve Senato'da Komisyona havale edilmiştir. Bu Senato Komisyonu'nu bir açık form haline getirmeli, şimdiye kadar alınmamış olan bilim adamları ve bütün ilgili taraflar komisyonda dinlenmeli ve gerekli düzeltmeler yapılmalıdır. Gerektiği takdirde tasarının Millet Meclisi'ne geri gönderilmesi düşünülmelidir.

Yürürlükteki kanunda bir çok boşluklar vardır; tasarıda bunlardan bir kısmı düzeltilmiştir. Önemli tartışma konuları şöylece özetlenebilir :

— Bütün taraflarca kabul edilen «Sendika enflasyonu» nu sendika kurma hakkını zedelemeyen önleyecek kanun hükümlerinin düzenlenmesi imkânı var mıdır? Bu imkân bulunamazsa, bu meselenin zaman içinde, sendikalar arası rekabetle çözümlenmesine bırakılmasından başka çıkar yol var mıdır?

İncelediğimiz çeşitli taraflı ve tarafsız görüşler, bu meselenin kanun hükmü ile çözümlenmesinin çok güç olduğunu göstermektedir.

— Anayasa'daki işçilerin sendikalarla ilgili haklarını zedelemeyen, sendikalardan ayrılma işlemlerinin güçleştirilmesi imkânı var mıdır? Tasarının getirdiği sendikadan noter huzurunda ayrılma şartı, uygulamada işçi için sendikadan ayrılmayı çok güçleştirmeyecek midir? Bu meseleye başka bir çözüm yolu aranmalıdır.

— Birlik, federasyon ve konfederasyonları da dahil olmak üzere Anayasa'daki sendika kurma hürriyetini zedelemeyen, sendika örgütlenmelerine kısıtlamalar konulabilir mi? Yeni tasarıda «iş kolunda Türkiye'de çalışan işçilerin en az üçte birini temsil» eden örgütlenmelere izin verilmesi şeklindeki çözüm yolunun iyice incelenmesi şarttır.

Son karar verilir, tasarı kanunlaşmadan, bütün ilgili tarafların ve bilim adamlarının görüşleri tesbit edilmelidir. Bu yapılmazsa, huzursuzluklar, sıkı yönetim dışındaki büyük illere taşacak ve önlenmesi güç olaylara sebep olacaktır. Zararın neresinden dönülse kârdır.

Fiatlar :

Fiat artışları birbirini izliyor. İstanbul'da şehir hatlarına önemli (% 50- % 100 oranında) zam, şehirdeki sebze - meyve fiatlarını da arttırmış, demir ve çelik fiatlarına daha önce yapılan zamlar, inşaat maliyetlerini etkilemeye başlamıştır. Dolmuşlardan sonra, otobüs bilet bedellerinin de arttırılması beklenmektedir. Sümerbank mamullerine yapılan % 4,5 oranındaki zam ile Ma-

kina ve Kimya Endüstrisi mamullerine yapılan % 33 oranındaki zam, daha önceki tahminlerimizi doğrulamıştır. İktisadî Devlet Teşekkülleri fiyatlarına zamlar ve diğer fiyat artışları devam edecektir. Sonbaharda tek el maddelerine dahi zam yapılması muhtemeldir.

Özel kesimde iplik fiyatlarının artması, rekabetin hayli ciddi olduğu bir alanda dokumacıları güç durumda bırakmıştır.

Para piyasasının daha önce belirtilen durum ve belirli mamul gruplarında ortaya çıkmış fiyat artışları ,gelecek aylarda genel fiyat seviyesini önemli ölçüde etkileyecek, Temmuz'dan başlayarak fiyat seviyesinde yükselmenin hızı artacaktır.

Devlet Maliyesi:

Son finansman tasarısı üzerindeki tartışmalar devam etmektedir. Hazırlanırken gerekli şekilde tartışmaya açılmamış tasarının çeşitli yönlerden eleştirileri, tasarılar da gerekli düzeltmelere sebep olursa, önemli fayda sağlayacaktır. Bu tartışmanın ortaya çıkardığı en önemli ihtiyaç, uzun vadeli bir devlet gelirleri politikasının, gerekli zaman verilerek tesbit edilmesi yönünde olmuştur. Bu program içinde mevcut gelir ve kurumlar vergileri fiili tahsilâtının arttırılmasını sağlayacak usullere öncelik verilmelidir.

Madalyonun öbür yüzüne bakılması ihmal edilmektedir. Devlet harcamalarında tasarrufa gidilmesini sağlayacak tedbirler, diğer deyişle, zaman içinde devlet hizmetleri maliyetinin düşürülmesine çare aranmalıdır. Bürokrasi ve alınan sonuçlardan devlet memurunun yararlandırılmasını sağlayacak bir düzenin kurulmamış bulunması, devlet hizmetleri maliyetlerini çok yükseltmiş ve yükseltmektedir. Devlet Maliyesinin bu alandaki probleminin belki yarısından fazlası bu taraftadır.

Para, Kredi, Mevduat:

Para, kredi ve mevduat hacimlerindeki daralma, ya da artış hızı düşmesi Haziran boyunca devam edecek, Temmuz başından başlayarak genişleme, gittikçe hızlanacaktır. Bu tahminimiz, temeli ekonomik sıkıntılara dayanmakta ise de, sosyal huzursuzluklarla ekonomi dışına çıkan nedenlerle büyük sosyal ve politik bunalımların ortaya çıkmaması varsayımına dayanmaktadır. Bu tür olayların çıkması ihtimali artmaktadır ve huzursuzluklar arttığı takdirde para piyasamızda ne olacağını tahmin etmeye imkân yoktur.

Ekonomi dışı şartlarda büyük değişmeler olmadığı takdirde, Temmuzdan başlayarak, birbirine bağlı olan para, kredi ve mevduat hacimleri, gayri safi millî hasıladan daha hızlı bir şekilde artmaya devam edecektir. 1962 den itibaren bu tür gelişme sonucunda para ve kredi devir hızları düşmüş bulun-

maktadır. Carî fiatlarla Gayrisafi Millî Hasılabın Para Arzına bölünmesi ile ölçülen paranın devir hızı ve aynı rakamın kredi hacmine bölünmesi suretile tesbit edilen kredi devir hızı, 1962 den beri düşmektedir. 1962 de 5,8 olan paranın devir hızı, 1968 de 3,5 e, 1969 da 3,2 ye, kredi devir hızı da aynı sırayla 5,6 dan, 2,7 ye ve 2,5 a düşmüştür.

Son ay içinde mevduat hacminde önemli gerilemeler olmakla birlikte, bu düşmenin, öne sürüldüğü gibi, hisse senetleri ve tahvil satışlarındaki artışlarla ilgisi yoktur. Bu düşmenin, artan sosyal huzursuzluklar nedeniyle halkın likidite (yani elde para tutma) tercihlerindeki artış ve bankacılık sisteminden Merkez Bankasına çekilen kaynaklarla ilgisi vardır. Huzursuzluklar artmadığı takdirde, yukarda belirtilen nedenlerle mevduat hacmi, yakında artmaya başlayacaktır.

Mevduattaki gelişmeler, kredi hacmini de etkilemeye başlamıştır. Mevduat ve tedavül hacmindeki yükselişler, kredileri de gittikçe artan hızlarla arttıracaktır.

Üretim :

Buğday rekoltesi hakkındaki olumsuz haberler, 1970 buğday üretimi tahminimizi, 11,5 milyon tonluk seviyesinden 10 milyon tona indirmemizi gerektirmiştir. Haberler o kadar olumsuzdur ki, bu seviyede ürün elde edilmesinin başarı teşkil edeceği söylenebilir. Nitekim 1969 da 850 bin ton buğday ithâl edildiği halde 1970 de 1 milyon ton buğday ithal edilmesi programlanmıştır.

Çimento üretimi için resmi beyanlar 1970 üretiminin 8 milyon tona ulaşacağı şeklinde ise de, birçok fabrikanın ilk üretim yılında karşılaşacağı güçlükler sebebiyle, 7 milyon ton seviyesindeki tahminimizi değiştirmeyi gereksiz bulmaktayız. 1970 içindeki üretimden 200 bin tonunun ihraç edilebileceği de tahmin edilmektedir. Nisan ayında ihracatın 300 bin ton olacağı tahmin edilmişken, bir buçuk ay sonra resmi tahmin, 1/3 oranında azaltılmıştır. Çimento ihracatını kârlı hale getirmeden, bu alanda önemli ihracat başarısı beklenmemelidir. Üretimde ortaya çıkmış, son üç yılın önemli artışları (1968 de 4,7 milyon tondan 1969 da 5,8 milyon tona) bu alanda kısa sürede ihracata başlanmadığı takdirde, önemli ölçüde satış güçlüklerinin doğacağını göstermektedir. Çimento üretim kapasitesinin 1973 de 13,5 milyon ve 1977 de de 20 milyon tona yükseltilmesi programlanmıştır.

Sermaye Piyasası:

Bankacılık sistemi, T.C. Merkez Bankası'nın bir tebliği ile en sonunda Sermaye Piyasası ile ilgilenmeye başladığını belli etmişti. Bu alandaki boşluk üzerine ilgi çekmeye başlama tarihimiz üzerinden 2 yıla yakın bir

zaman geçmiş bulunmaktadır. Tebliğin yayınlanması, bankacılık sisteminde aradığımız ilginin belirlemeye başlamış olduğunu göstermesi bakımından çok önemli bir gelişme olarak karşılanmıştır. Ancak tebliğin eleştirilecek yönleri vardır:

1. İhraç edilecek tahvillerde yıllık faiz oranının % 15 i geçemeyeceği konusundaki kural, haksız bulunmaktadır. Bunun ilk nedeni, sermaye piyasasında faizin (ve ihraç edilecek hisse senedine dağıtılabilecek kâr payının) tahdit edilmesi, bir süre sonra tahvil ihraçlarını durduracaktır. Böyle bir tedbirin üzerinde iyice düşünülmalıdır. Sermaye piyasasındaki gelişmenin en önemli şartı, hisse senetleri ve tahvillere para yatıracak olanlara fiili faiz hadleriyle kazanç sağlama imkânının verilmesidir. Bu imkân ortadan kaldırıldığı zaman, uzun vadeli yatırım imkânı arayan fonlar, arsa, bina ve altına kayacaktır. Ülkemizdeki devamlı enflasyon, % 15 lik tavanın fiili faiz hadleriyle ilgisiz düşük bir seviyede kalmasına sebep olacaktır. Sermaye piyasasının gelişmesi isteniyorsa, bu şartın en kısa zamanda kaldırılması gereklidir.

Bu tedbirin ötedenberi bankacılarımızda mevcut olan yanlış bir endişenin sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Bankacılarımız, hisse senedi ve tahvil satışlarındaki artmanın, mevduatı azaltacağını sanmaktadırlar. Böyle bir gelişme, para piyasasının kuralları ve mevcut uygulamalar ışığında imkânsız bulunmaktadır. Çünkü hisse senedi ve tahvillere yatırılan paralar, bu paraların alıcısı işletmeler tarafından yeniden bankadaki mevduat hesaplarına yatırılacaktır. Onun için olsa olsa, tasarruf mevduatının ticarî mevduata dönmesi olayı söz konusudur ve sermaye piyasasının genişlemesi, herhalde genel mevduat hacmini arttıracaktır. Çünkü halkın hisse senedi ve tahvillere yatırdığı paralar arasında, bankacılık sistemine hiç girmemiş paralar da vardır. Şirketler eline geçecek bu paralar, muhakkak bankacılık sistemine girecektir.

2. Tahvillerin nominal değerler altında satışını yasaklama şeklindeki tedbir de yukardaki tedbirin sonucudur. Aynı şeyleri burada tekrarlamaya lüzum yoktur. Ancak, tahviller hakkında, sermaye piyasasında önemli yanlış anlamalar olduğu için, tedbiri haklı görmek mümkündür. Yoksa, iyi işleyen bir sermaye piyasası içinde nominal değerlerin anlamı, ilerde tahvil sahibine ödenecek para miktarını tesbit etmekten ibarettir.

3. Banka aracılığının şart koşulması, çok olumlu ve sermaye piyasasındaki denetim noksanını giderebilecek bir tedbirdir. Ancak, ticaret bankalarımızın aracılık fonksiyonunu ve bu fonksiyonun aracıya yüklediği sorumluluğu öğrenmeleri şarttır. Diğer deyişle, bu tedbirin, bankaların aracılık sorumluluğunun gereklerini yerine getirmelerini sağlayacak diğer tedbirlerle desteklenmesi şarttır. (*)

(*) Bakınız : «Hisse Senetleri ve Tahvil Satışlarında Aracılığın Sorumluluğu» Banka Dergisi, 1969 Yılı, Cilt VI., Sayı: 4, Sh. 4.

4. Asgarî vâdenin 5 yıl olmasını şart koşan kuralın sebebi anlaşılamaştır. Bu sürenin, para ihtiyaçlarına göre ihraç eden işletme tarafından bağımsızca tayin edilmesine izin vermek şarttır. Uzun vadeli kredi veren bankalarımızca erken geri-ödemelerin kabul edilmemesi kadar anlamsız bir kuralın sermaye piyasasına getirilmesini haklı görmeye imkân yoktur.

5. Halka arzedilecek sürenin 3 ayı geçmemek şartı ile önceden belirtilmesi şeklindeki kural, bu süreyi uzun bile tutmuştur. Normal uygulamalarda, sermaye piyasasındaki şartlar çok hızlı şekilde değiştiğinden şirketler çok çabuk hareket edeceklerdir.

6. Borsa'ya kote edilme şartı, çok olumlu bir tedbirdir; sermaye piyasasına yapılan bütün ihraçlara teşmil edilmesi gereklidir. Ancak, Borsa'nın kote ettiği şirketler üzerindeki denetlemesinin kuralları da tesbit edilmeli, hazırlanmakta olan Borsa re-organizasyonu gerçekleştirilmelidir.

7. Nakdi ikramiyeler verilmesine izin verilmesi, yukarıdaki faiz tavanı tedbirini etkisiz bırakacak özellikte olduktan başka, bankalar arasında mevduat celbindekine benzer tarzda, ihraç eden şirketler arasındaki rekabetin, açık faiz haddi yerine, piyangoculuktaki maharet alanına götürecektir, tamamen uygunsuz, sermaye piyasasının kurallarına hiç uymayan bir tedbirdir. Sermaye piyasasında ihraç eden şirketler arasındaki rekabetin açık olması ve yatırımcılar tarafından açıkça anlaşılması şarttır. Tahvil sahiplerinden % 10 una TL. 1 milyon tutarında ikramiye dağıtan % 12 nominal faizli, 5 yıl vadeli bir tahvil ile, tahvil sahiplerinden % 15 ine TL. 500 bin tutarında ikramiye dağıtan % 15 faizli ve 6 yıl vadeli bir tahvilden yatırım bakımından hangisinin daha kârlı olduğunu kim hesaplayacaktır?

8. Hisse senedi satınalma hakkı veren ve hisse senetlerle değiştirilebilir tahvil ihracına izin verilmesi, yatırımcının çeşitli ihtiyaçlarına uygun tahvillerin cinslerini arttırdığı için olumlu yönde atılmış bir adımdır.

9. 15 gün önce T.C. Merkez Bankasına ihracı haber verme ve 15 gün sonra da sonuçları bildirme sorumluluğu, ihraçlar hakkında bilgi toplanmasını sağlayacağı için olumlu bir tedbirdir. Ancak Merkez Bankasının ihraçları onaylaması şeklinde uygulamaya konulacağı anlaşılan bu kural, tehlikeli sonuçlar yaratabilir. Bu denetlemenin tamamen tarafsız bir kuruluşca yapılması gereklidir. Fakat sözü geçen tebliğ kurallarının uygulanmış olup olmadığını kontrol edecek başka bir kuruluş da henüz bulunmadığı için halen başka çözüm yolu da yok gibidir.

Tebliğin yukarıdaki görüşlere göre düzeltileceğini umuyoruz.

Ascota

MUHASEBE ve HESAP
MAKİNALARI

Olympia

YAZI ve HESAP MAKİNALARI

Anker

YAZAR KASALARI

SATIŞ ORGANİZASYON BAKIM

BÜROMAKİNA

TİCARET VE SANAYİ LİMİTED ŞİRKETİ

Meclisi Meb'usan Caddesi, 551

Türker Han

FINDIKLI — İSTANBUL

Telefon : 44 21 19 - 49 77 81

TAŞRA TEŞKİLÂTI

Ankara :

Sümer Sokak 7/4
Yenişehir
Tel : 12 83 10

İzmir :

Fevzipaşa Bulvarı 13
Banco di Roma üstü
No. 201 - 202
Tel : 33 273

Adana :

Abidin Paşa Cad.
10. Sokak No. 119
Tel : 64 15

Geçen sayımızda, Kamu Sektörü ve Özel Sektör verimliliğine dair Sayın Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu'nun, Sayın Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın bu konudaki bir makalesini eleştiren bir yazısını koymuştuk. Prof. Kazgan'ın Prof. Hatiboğlu'na cevabını da sütunlarımıza alıyoruz. Derginiz tartışmalı bir konunun ayrıntıları ile ortaya konmasında ve fikirlerin aydınlanmasında yararlı bir hizmet gördüğü inancındadır. **BANKA**

Prof. Hatiboğlu, «Banka» Dergisi'nin Haziran sayısında, kısmen Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan «Yatırımlar ve Ekonominin Kayıpları» başlıklı yazımı eleştirmek, fakat, daha çok da, bu vesileyle hakkımda sahip olduğu kanıları kamu oyuna açıklamak için bir yazı yayınlamış bulunuyor. Yayınladığım yazıların sorumluluğunu sonuna kadar taşımak yükümlülüğünü kabul ettiğim için, yazıya yöneltilen eleştirileri teker teker cevaplandıracağım. Gerçeklerin karşılıklı tartışma ve düşünürler arası «diyalog» çerçevesinde daha iyi ortaya çıkabileceğine inanmam dolayısıyla, eleştiriye karşı büyük bir hoşgörü ve anlayış gösterdiğimi, hatalı olduğum zaman da kendimi tashihe çalıştığımı, yakın çevrem çok iyi bilir. Ancak, birisi çıkıp da, kendisi «üstün bir otoriteymiş» gibi, beni, şahsımı yargılamağa kalktığı; hiç bilmediği konularda, eleştiri diye, kendi bir takım yanlışları sergilediği hallerde de, hiç hoşgörü sahibi olmadığımı, yakın çevrem, aynı ölçüde iyi bilir.

Aşağıda, kendisinin «eleştiri yapıyorum» sandığı hususları teker teker cevaplandıracağım. Şahsımla ilgili kanılarını ise, bilimsel kişiliği ilgilendiren tek bir nokta hariç, önemsemediğimi ve cevaplandıрмаğa değer bulmadığımı, peşin olarak belirtmek isterim.

I — Yazıya Yöneltilen Eleştiriler :

A) Kullanılan rakamlar ve yapılan tahminlerle ilgili olanlar:

1) Sözkonusu yazıda kullandığım rakamlar, kendisinin sandığı gibi, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsünün Devlet Plânlama Teşkilâtı için yaptığı rakamlar olmayıp, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) Sanayi Anket ve

Sayımlarından alınan tahminlerdir. Maliye Enstitüsünün «Türkiye'deki Sanayiın Yapısal Değişimi» başlıklı incelemesinde yaptığı, sadece, DIE'nin bu sayım ve anket tahminlerini bir araya toplamaktan ibarettir. (Maliye Enstitüsünün Türkiye çapında sanayi sayımı yapması, hem de bunu yıllarca sürdürmesi, olacak iş midir?)

Bu rakamların, 1963 ve 1966 yıllarına ait olan kısmı, Ağustos 1969'da DIE'de toplanan 4 cü Üniversitelerarası İstatistikçiler Konferansında, tarafımdan, «İmalât Sanayiinde Katmadeğer Karşılaştırmaları» konulu tebliğ içinde; aynı anket ve sayımların istihdamla ilgili bölümü de, 1963 - 67 yılları için DIE Maliye İstatistikleri Şubesi Müdürü Sayın Yılmaz Çinetsi tarafından, «İmalât Sanayiinde İstihdam» konulu tebliğde kullanılmış; bu tebliğler, pek çok DIE ve DPT uzmanını bir araya getiren konferansta tartışılmıştır. Kimse çıkıp da, «bu rakamlar hatalıdır, niye kullandınız» dememiştir. Aynı rakamların, yine 1963 ve 1966 yıllarına ait kısmı DPT'nin «Türk İmalât Sanayiinin Yapısı ve Etkenliği» araştırmasında, yıllık programlarda ve diğer çalışmalarda kullanılmıştır.

Türkiye'de rakamların % 100 doğru olduğunu hiç kimse iddia edemez. Ancak, eğer DIE'nin sözkonusu sanayi anket ve sayımlarına ait rakamlar hatalı ise, bunlara dayanarak hesaplanan imalât sanayii katmadeğeri ve dolayısıyla millî gelir artış tahminleri de hatalıdır. Çünkü, bunları hesap etmek için, bu anket ve sayımlar dışında, elde başka, her yılı kapsayan, *hiçbir kaynak mevcut değildir.*

2) Prof. Hatipoğlu'nun sermaye verimliliği hesabının nasıl yapıldığını bilmediği, benim kullandığımı düşündüğü metodolojiyi açıklamasından anlaşılıyor. Kendisi şöyle demektedir: «1963 - 67 arasında kamu sektörü ve özel sektördeki sabit yatırımlarını topluyor, bunları aynı devredeki katmadeğer artışlarıyla oranlayarak önceden kararlı bulunduğu yargıya varıyor. Metodolojisi tamamen hatalıdır... v.s.»

Bir kere, Prof. Hatipoğlu bilmelidir ki, yahut öğrenmelidir ki, bu hesap aynı yılları kapsayan yatırım ve katmadeğer rakamlarının kümülâtif olarak toplanmasıyla yapılmaz. Öyle, «3,3 milyar TL. yatırımla 17,9 milyar TL. katmadeğer sağlanmıştır.» (1) gibi, uydurmaların bu hesapta yeri yoktur. Lûtfen, zahmet edip, «Banka» Dergisine iktibas ettirdiği Prof. Sarç'ın yazısını veya benim sözkonusu yazımı dikkatli okuyup, bu hesabın nasıl yapıldığını öğrensin. Hatalı olan benim kullandığım değil, kendisinin benim kullandığımı sandığı metodolojidir. Benim kullandığım metodolojide, yatırımların 1963 - 67 yılları katmadeğer *farkı*'na göre bulunur. Yani, üç yıllık yatırı-

1) Kendisinin bu 17.9 milyon değerini nasıl bulduğu belli değildir. 17.9 milyon TL. (1967 yılında, özel artı kamu) toplamı katma değer tahmini olduğu gibi, 1963-64-65-66 özel kesim katma değer toplamına da eşittir.

mın dördüncü yılda katmadeğeri artırdığı kabul edilir. Kendisinin, benim kullandığımı sandığı metodoloji gerçekten de % 100 hatalıdır. Bu metodolojiye, öğrenciler bile güler.

3) Özel sektörün 1960 - 62 yıllarında çok düşük sabit sermaye yatırımıyla çok yüksek katmadeğer sağladığı, benimse bu yılları gözönünde tutmadığım için «kasıtlı», «peşin hükümlü» davrandığım önerisine gelince; Prof. Hatipoğlu'nun, bu rakamların niçin kullanılmıyacağıyla ilgili, aşağıdaki, istatistik metodolojisi ve iktisadî gerçeklerle ilgili bilgileri edinmesinde fayda vardır.

a) 1960 - 62 yıllarına ait rakamları, 1963 - 67 yılına ait olanlarla karşılaştırmalı olarak şu istatistik metodolojisi nedeniyle kullanmak mümkün değildir: DIE Sanayi Anket ve Sayımları, zaman içinde şöyle bir kapsam değişikliğini göstermiştir: 1961 yılına kadar (1961 dahil) sözkonusu rakamların ait olduğu «büyük imalât sanayii» 10 HP ve daha fazla muharrik güç kullanan veya 10 işçi ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerleri; 1962 yılı anketi, 10 işçi ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri; 1963 yılı ve daha sonraki (sırasıyla sayım ve anketleri) 10 kişi ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri olarak tarif edilmiştir. Zaman içinde yapılan bu kapsam değişikliği dolayısıyla, 1963 öncesi ve 1963 ve sonrası yıllarda kapsanan imalât, işyerlerinin mahiyeti değişmiştir. Elmalarla armutlar da toplanıp, çıkartılmaz. Bunu, insana, ilkokulda öğretirler.

b) 1960 - 62 yıllarına ait rakamlar, şu iktisadî nedenler dolayısıyla, daha sonraki yıllara ait rakamlarla bir arada kullanılamaz: 1960-62 yılları Türk ekonomisinin durgunluk yıllarıdır. 1958 - 61 arasında, (1948 fiyatlarıyla) tüm imalât sanayii katmadeğeri, sadece, % 10 oranında artmıştır (2). Ekonominin durgunluk yıllarıyla gelişme yıllarını karşılaştırmaya kalkmak, tipik bir bilgisizlik örneği olur; ve bunu yapmağa kalkan kişi de, arzulandığı takdirde, «kasıtlı» davranıyor sayılabilir. İkinci olarak, 1958 devalüasyonunu izleyen, ilk üç - dört yıl, bu para ayarlaması dolayısıyla, yurt içi fiyat yapısının altüst olduğu yıllardır. Sabit sermaye yatırımlarının önemli bir bölümünü oluşturan makina - teçhizat ise, büyük çapta ithâl malları olduğu için, hem bu para ayarlaması hem de, alınan çok büyük çapta kredilerin iki yönlü etkisi altında kalmıştır. Eğer, kendisi zahmet edip 1958 - 62 yılları arasında Türk ekonomisindeki nisbî fiyat değişmelerinin şiddetini incelerse, bunu daha iyi anlar.

3) Transfer edilen fonların minimum ve maksimum miktarları arasını

2) Kendişi, herşeyde bir kasit aradığına göre, niçin, 1958 - 62 arası katma değer artış oranını vermediğini belirteyim. İ.E., 1961 yılı dahil, 1961 e kadar milli gelir tahminlerini (sabit fiyatlarla) 1948; 962 ve sonraki tahminleri de 1961 fiyatlarıyla vermektedir de onun için.

daki farkların büyüklüğü, Prof. Hatipoğlu'na göre, bu tahminlerin itimat edilebilir olmamasını gerektirir. Bu fonların mahiyetini ve hesaplanış biçimini, hiç zahmet edip, kendisi incelememiş olduğu için, benim verdiğim minimum ve maksimum tahminler arasındaki farkın nereden doğduğunu da anlaması, tabii, mümkün değildir.

Bu büyük farkın, iki bellibaşlı nedeni şudur: bir kere, transfer edilen fonların bir kısmı, herkese göre fon transferi (bütçeden ayrılan geliştirme ve teşvik fonları gibi) sayıldığı halde, bir kısmı için aynı kesinlik sözkonusu değildir (gümrük taksitlendirmesi gibi); bazıları, bunu fon transferi olarak sınıflandırmakta, bazıları sınıflandırmamaktadır. İkinci olarak, bu fon transferlerinin bir kısmı, birden çok fazla sayıda bütçe yılına sirayet etmektedir. Eğer sirayet edeceği kabul edilen bütçe yılı uzun kabul edilirse, miktar bir yıl için düşmekte; eğer kısa kabul edilirse, bir yıl için büyümektedir. Bu hesaplama biçimi farkları dolayısıyla, herkesçe fon transferi sayılan ve en uzun sirayet yılı esasına göre ortaya çıkan minimum miktarla, sadece bazılarınca fon transferi sayılan kalemler ve en kısa sirayet yılları esasına göre ortaya çıkan maksimum miktar arasında çok büyük fark olmaktadır. Eğer, ben, sadece minimum veya maksimum miktarı zikretseydim, gerçekten çok taraflı davranmış olurum. Ama, taraflı davranmamak için her iki tür hesabın verdiği alt ve üst sınırları belirtmekle yetindim.

B) Yazının özüyle ilgili olanlar :

1) Prof. Hatipoğlu, benim verimliliğe esas olarak katmadeğeri almama karşılık, kendisi, bu kıstasın «kâr» olması gerektiği kanısındadır. Kendisi (kanılar, bilimsel gerçekleri değil, fakat, kişinin inançlarını açıkladığına göre) kanılarında tamamiyle serbesttir. Ancak, bilimsel açıdan, iktisatçı olarak, şunu öğrenmelidir; yatırımların dağılımı, firma değil de, toplumsal açıdan düşünüldüğü zaman, kıstas «kâr» değil, «katmadeğer» dir. Firmalar, kendileri açısından ücret bir masraf kategorisi olduğu için, «kâr» ı esas alırlar; ama, meseleyi, toplum açısından düşünen iktisatçılar değil, çünkü, toplum açısından ücret, bir masraf değil, fakat, bir gelir kategorisidir. Kaldı ki, Türk özel kesimine dahil sanayicilerin de, Prof. Hatipoğlu'nun kâr kıstasıyla artık pek bağdaşmamaya başladıkları, İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkanı, Sayın Ertuğrul Soysal'ın aşağıda nakledeceğim satırlarından anlaşılacaktır: «Dev şirketlerin tüketicilerin arzu ve meyillerine uygun pazarlama ve üretim yaptıkları iddiası aldatıcıdır, onlar en çok satılacak, en çok kâr getirecek mamüllerin araştırmasıyla meşguldürler. Faydası şüpheli binlerce lüks mamül, insanlara hizmet yerine, kaynakları israf etmektedir.» (3)

Türk özel sanayi sektörünün, halktan toplanan milyonlarca lirayı «kârlı» diye gazoz üretiminde çarçur ettiren; «rekâbet» diye, bir de durup durur.

3) «Zengin Sanayi Toplamları Nereye Gidiyor?» Milliyet gazetesi, 22 Haziran 1970

ken ithal malı hammaddeye bağlayan müşavirleri, artık tasvip etmeyeceğinin, en açık göstergesi, Sayın Soysal'ın yukardaki satırlarıdır.

2) Prof. Hatipoğlu'nun bir diğer eleştirisi şudur: «A kesimi ve B kesiminin sermaye yoğunluğu aynı olsa bile, A kesiminden sermayenin geri ödeme devresi A'da çok uzun, B' de çok kısa ise, B'nin katmadeğeri, A'dan çok fazla olabilir. Bu durumda, A kesiminin B'den daha verimli olduğunu söylemek, «Prof. Hatipoğlu'nun «kanısı» na göre, mümkün değildir.

Bu öneri, teorik olarak doğru, fakat, Türkiye'deki uygulama bakımından anlamlı değildir. Şöyleki: vergi kanunu, her bir üretim kesiminde amortisman hadlerini tesbit etmiştir. Dolayısıyla, aynı kesimde çalışan kamu veya özel firmaların amortisman hadlerinin farklı olması sözkonusu değildir. Bu bakımdan, karşılaştırmaları, Türkiye'deki uygulama dolayısıyla, geri ödeme dönemi eşit varsayarak yapmak tamamiyle yerindedir. Buna karşılık, yüksek kârlılık, kanunî geri ödeme döneminin eşit olduğu bir halde, fiilî geri ödeme dönemini kısaltabilir. Ancak, mesele, yüksek kârlılık peşinde koşmaksa, imalât sanayii dışındaki alanlar çok daha uygundur. Meselâ, arsa, gıda maddeleri, ithal malları, darlığı çekilen mallar üzerine spekülasyon, tefecilik bu arada aklımıza ilk gelenlerdir.

3) Sermaye veriminin, emek yoğunluğuna göre değiştiği; dolayısıyla, kamu kesiminde sermaye birimi başına kullanılan emek miktarı özel sanayiden daha fazlaysa, sermaye veriminin yüksek çıkacağı yolunda, Prof. Hatipoğlu'nun ileri sürdüğü eleştiri, diğerlerinin aksine, % 100 doğrudur. Bu sonuç, «azalan getiri» kanunuyla ilgilidir.

Ancak, bizim yaptığımız araştırma, sermaye birimi başına özel sanayide -her bir alt- üretim kesimi itibariyle- kullanılan emeğin daha fazla olduğunu da göstermektedir. Bu iki kesim arasında, sermaye verimi farkının nedeni, seçilen üretim alanları ve, bu veri iken, firma ölçeğiyle ilgili gözükmektedir. (4)

4) Benim, fon transferi yapılmıyorsa, imalât sanayii katmadeğeri daha yüksek olacağı yolundaki önerime, Prof. Hatipoğlu'nun tepkisi şudur: «Kamu kesimi özel kesimdeki sanayi kollarına girmiş olsa idi, aynı katmadeğeri elde edebilecek miydi? Şüphesiz ki, hayır.» Peşin hükümlü olmayan, Prof. Hatipoğlu, acaba, bu sonuca nasıl vardı? Kaldı ki, ben hiçbir yerde, özel kesimin başarıyla yürüttüğü alanlara kamu kesimi girsin gibi bir öneri yapmadım ve böyle Anayasa dışı bir öneriyi yapmam da.

5) «Montaj sanayii kurulmadan karma bir ekonomide sanayileşmenin nasıl gerçekleşeceği» ne gelince: son vergi kanunları ve siyasî iktidarın sorumlu kişilerinin bu konudaki açıklamaları, benim değil, siyasî iktidarın mon-

4) Türk İmalât Sanayii ile ilgili araştırmamız yakında yayınlanacaktır.

taj sanayiyle ilgili görüşünü yeter ölçüde göstermiştir. Kendisine, bir yetkili (Adnan Başer Kafoğlu) nin bu konuda bütün gazetelere geçen beyanını okumasını tavsiye ederim.

6) Prof. Hatipoğlu, beni, «tek taraflı» düşünmekle, (fon transferlerinin büyük kısmının kamuya olduğu, benimse bunu hiç düşünmediğim gerekçeyle) suçlamaktadır. İstedığı suçlamayı yapabilir. Ancak, zahmet edip, «İktisadi Durgunluk, Vergiler ve Yeni Zamlar» başlıklı yazımı (5), okursa, 1969 daki durgunluğun (temel reel sebebi yanında) bir de moneter sebebi olduğunu ve 1969'daki açık bütçe ve özel kesimden toplanan teminat karşılıklarının bu sonuncuyu oluşturduğunu belirtmiş olduğumu görür. Sosyal Sigortaların fonlarının «büyük çoğunluğuna kamu kesimi el koymaktadır» önerisine gelince: son yıllarda SSK plasmanlarının çok büyük bir kısmı piyasadan tahvil almak olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, SSK'nın son toplantısında, birçok yetkili tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bakınız, Prof. Hatipoğlu, özel sanayi kesiminin temsilcisi olarak Sayın Soysal ne diyor: «Bu şirketler sanayileşmemizi hızlandırma, yeni yatırımlar yapma, istihdam, büyük vergi verme gibi olumlu katkılarının yanında, halka açılmayı ihmal etmektedir. Son ayların tahvilât ihracı furyasında hep ödünç alma, fakat, yeni hissedar almama gayretleri düşündürücü değil midir?» (6). Acaba, siz, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

II — Şahsıma Yöneltilen Eleştiriler :

Prof. Hatipoğlu'nun, bir yazıyı vesile ederek, bana hücum etmek, şahsımla ilgili çeşitli suçlamalarda bulunmak, yazısının esas amacı gibi gözük-tüğü halde, aşağıdaki bir tek nokta hariç, hiçbirini ne cevaplandırmayı, ne de «aman, ben böyle değilim» diye herhangi bir savunuda bulunmayı, denemeyeceğim. Kendisine, hakkımda istediği biçimde düşünmek, yayında bulunmak, istediği suçlamayı yapmak için sonsuz bir özgürlük tanıyorum. Türk kamu oyu, beni, yıllardır yazdığım makaleler, yaptığım araştırmalar, yazdığım kitaplarla yeter ölçüde tanımıştır. Kendisinin benim hakkımdaki kamısı, beni ne etkiler ne de değiştirir. İstedığı suçlamayı yapsın, istediği kadar şahsiyet yapsın, bir daha bu seviyedeki herhangi bir yazısını cevaplandırmak zahmetine dahi katlanmayacağımı belirtmek isterim. Hodri meyan...

Ancak, bilimsel kişiliği ilgilendiren tek bir önerisi üzerinde mutlaka durmak gerekiyor: o da, şu, dramatik ifadeli cümledir: «Hayır, sayın Prof. Kazgan, ilim, bu kadar kolay değildir.» Doğru, sayın Prof. Hatipoğlu, ilim bu kadar kolay değildir. Kolay olmadığı içindir ki, insan muhasebeden iktisadi kalkınmaya; işletme finansmanından muasır para teorilerine; sevk-i idareden dış

5) Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran.

6) Adı geçen makale.

ticarete; pazarlamadan katmadeğer hesaplarına kadar kalem oynatmağa kalkmamalıdır. Eğer, her işte, beş dakikada uzman olacağını sanıp, kırk konuda kitap yazdım ve ilim yaptım sanıp, hayatında ilk defa karşılaştığı ve bugünek üzerinde hiç durmadığı katmadeğer hesapları üzerinde kalem oynatmağa kalkarsa, eleştiri yapıyorum sanırken, Türk ata sözündeki duruma düşer. Neyse, ne «Kolay İktisat» ın yazarı ne de onu okuyarak yetişmiş bir kişiyim (7). O dramatik ifadeli cümledeki suçlamayı üzerime almak için hiç bir neden yok...

7) «Kolay İktisat» 1967 tarihinde yayınlanmıştır.

**102
YIL
HİZMET**

1868 - 1970

**ASIRLIK TECRUBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
ZENGİN İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET**

ASIRLIK TASARRUF BANKASI

**EMNİYET
SANDIĞI**

BANKA İŞLETMELERİNDE MALİYET ANALİZLERİ YARDIMIYLA İKTİSADİLİK DENETİMİ

Doç. Dr. Kâmuran PEKİNER
(İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi)

1 — Genel açıklama

Maliye analizlerinin iki esas unsuru olan, banka üretimi ile banka maliyet giderlerinin özellikleri, bundan önceki yazılarımızda ele alınmıştır. (*)

Aşağıdaki etüdümüzde, banka üretimi ve banka maliyet giderlerinin yardımıyla uygulanacak bir iktisadilik denetiminin esasları belirtilmeye çalışılacaktır.

İktisadilik, genel işletme ekonomisi alanı içinde, genellikle, işletmede belirli bir zaman parçası içinde, ana faaliyet konusu olan üretimden elde edilen gelirlerin, bu üretimin elde edilmesinde meydana gelen maliyet giderlerine oranı şeklinde belirtildiğinden, banka işletmelerinde de iktisadilik denetiminde ağırlık, banka üretimi ile banka maliyet giderleri arasındaki ilişkiye kaydırılmıştır.

Bu duruma göre, banka işletmelerinde iktisadiliğin sağlanması için ya belirli bir zaman parçası içinde elde edilen üretim miktarı sabit tutularak, bu üretimin elde edilmesinde harcanan maliyet giderleri tutarında bir azalışın sağlanması gerekmektedir ve yahut da belirli bir zaman parçası içinde meydana gelen maliyet giderleri tutarı ile daha fazla üretim miktarı elde edilmesi temin edilmelidir.

Banka işletmelerinin gündün güne azalan kârları gözönünde tutulacak olursa, banka işletmelerimizin, bugün, dünden daha fazla, iktisadilik prensibine ihtiyaç duyduğu gerçeği ortaya çıkar.

Banka işletmesinde iktisadiliğin artmasını sağlamakla iki amaç gerçekleştirilmiş olacaktır.

İktisadiliğin artması, rantabiliteyi de olumlu yönde etkileyeceğinden, bankanın faaliyet dönemi kârında bir artış meydana gelecektir.

(*) Banka Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, Sh. 13. Cilt: 6, Sayı: 10, Sh. 24.

İktisadîlik artışının gerçekleştireceği ikinci amaç, piyasa koşulları ile ilgilidir. Banka işletmelerinin, bugün, varlıklarını koruyabilmeleri, ancak, bir faaliyet dönemi içinde, faiz, komisyon v.s. şeklinde elde ettikleri gelirlerin, en azından, bir döneme ait, %70-75'lik kısmını personel giderlerinin oluşturduğu, toplam maliyet giderlerini karşılayacak yükseklikte olmasıyla mümkündür.

Ülkemizde, bugün, ekonomik hayatın gelişmesi içinde bankaların elinde bulunan, özellikle, tasarruf mevduatının devamlı olarak artmakla birlikte zaman zaman ekonomik hayatı etkileyen önemli olayların ortaya çıkmasıyla önemli mevduat azalışları olduğu da bir gerçektir. Her ne kadar, kısa vadede, bankalarımızın kârlarını olumsuz yönde etkileyecek olan bu mevduat azalmalarının uzun vadede, yeni artışlarla giderilebileceği savunulabilirse de, zaman akışı içinde zaten düşmekte olan banka kârlarının, bir de zaman zaman mevduatın azalması nedeniyle düşüş göstermesi, herhalde, konunun üzerinde ciddiyle durulmasını gerektirecektir.

Banka işletmelerimiz, bugün, işte bu nedenle de, düne nazaran, çok daha fazla iktisadîlik prensibine ümit bağlamak durumundadırlar.

İktisadîlik denetimi, banka işletmelerinde, «maliyet giderleri mukayesesi» şeklinde yürütülmektedir.

Maliyet gideri kavramı, üretim sırasında meydana gelen kıymet kaybını ifade ettiğinden, maliyet giderleri mukayesesinde kullanılacak ölçü birimi, üretim birimi başına tespit edilen maliyet giderleridir, bir diğer deyişle, birim maliyetidir.

Her mukayesede, daima, en azından, iki unsur sözkonusudur. Birinci unsur, mukayesede ölçü birimi olan, yani mukayese eden unsur olduğu halde, ikinci unsur, mukayese edilen unsurdur. Bu bakımdan, iktisadîlik denetiminde, her şeyden önce, gerek ölçü biriminin gerekse mukayese edilecek unsurların tespiti gerekmektedir.

İktisadîlik denetim, banka işletmelerinde, bir mukayese şeklinde uygulandığına göre, banka maliyet muhasebesinin bu amaç için geliştirilmesi gerekecektir. Çünkü, maliyet muhasebesi, sadece, banka üretimi ve banka maliyet giderleri ile ilgili bilgileri verebilir. Halbuki bu bilgilerin, iktisadîlik denetiminde kullanılabilmesi için, mukayese edilebilir hale getirilebilmesi lâzımdır. Örneğin, 1000 liralık bir kasa tahsil fişi, bir üretim birimi olarak, kasa masraf yerinin iktisadiliği hakkında pek fazla bir şey ifade etmemektedir. Bu bilginin ayrıca mukayese edilebilir bir duruma getirilmesi gerekmektedir.

II — Mukayese Objelerinin ve Ölçü Biriminin Tespiti

Denetim mukayeseyi, mukayesenin yapılabilmesi de bir ölçü birimi gerektirdiğinden, aşağıda maliyet muhasebesinden elde edilen mukayese objele-

rinin, üretim ve maliyet giderleri ile ilgili bilgilerin iktisadilik denetimi için gerekli ölçü biriminin tespitinde nasıl kullanılacaklarını açıklamaya ihtiyaç vardır.

Banka üretimi ve banka maliyet giderleri ile ilgili bundan önceki yazılarımızda belirtildiği üzere, banka işletmelerinde ölçü birimi olarak ele alınacak üretim birimi başına isabet eden maliyet giderlerini belirlemek hiç te kolay değildir. Burada, bir an için, banka üretiminin diğer özelliklerinden sarfı nazar edilse bile, iktisadilik denetimi için gerekli ölçü biriminin tesbiti için, banka üretiminin dualistik «ikililik» karakterine değinmek zorunluğu vardır.

Banka üretiminde sözkonusu olan ikililik, bu üretimin, «parça üretimi» ve «kıymet üretimi» olmak üzere iki ayrı üretim birimine sahip oluşunu göstermektedir. Bu iki ayrı üretim birimi, banka işletmesinin «parça üretim sahası» ve «kıymet üretim sahası» olmak üzere, iki ayrı üretim sahasını temsil etmektedir. Bu iki üretim birimi arasında önemli mahiyet farkları vardır. Banka işletmesinde parça üretimi olarak gözüken faaliyetler, yazma, hesap etme, kayıt etme, kontrol etme, sevk etme ve sıralama gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Örneğin, bir poliçenin iskonto edilmesi, bir kredi muamelesinin yapılması v.s. gibi. Burada, önemli olan özellik, poliçe ister 10.000 liralık, ister 100.000 liralık olsun bankada daima aynı faaliyetleri gerektirmesidir. Halbuki kıymet üretimi olarak gözüken faaliyetlerde durum tamamen değişmektedir. Burada, artık meblâğ önem kazandığından, 10.000 liralık bir poliçenin iskonto ettirilmesiyle 100.000 liralık bir poliçenin iskonto ettirilmesi aynı şey değildir. 100.000 liralık bir poliçenin iskontosu 10.000 liralık bir poliçenin iskontosuna nazaran on defa daha fazla kıymet üretimi meydana getirmektedir.

İktisadilik denetimi parça üretim sahası içinde uygulanacağından, mukayeselerde ölçü birimi olarak ele alınacak olan, üretim birimi başına maliyet, parça üretim sahasına ait üretim ve maliyet giderlerinin esas alınması suretiyle tespit edilebilecektir.

Parça üretimi ve kıymet üretimi, aslında belirli bir banka hizmetinin (üretiminin) iki ayrı parçasını oluşturmaktadır, bunlar müşteriye birlikte takdim edilirler. Örneğin, bir poliçe iskonto edilirken, bir kredi muamelesi görülürken, her iki üretim aynı zamanda sözkonusu olmaktadır.

Parça üretimi ve kıymet üretimi şeklinde bir ayırım, ancak, örneğin iktisadilik denetiminde olduğu gibi, işletmede bir değerlendirme sözkonusu olduğu takdirde önem kazanmaktadır.

Bu suretle, iktisadilik denetimi ile ilgili mukayeselerin parça üretimi sahası içinde yapılabileceği ortaya konmuş olmaktadır. Bu saha içinde meydana

gelen parça üretimi ile ilgili maliyet giderleri ile parça üretim miktarı, mukayese objeleridir.

Parça üretimi sırasında meydana gelen maliyet giderleri, personel giderleri, material giderleri, amortisman giderleri, idame ve yenileme giderleri, genel giderler gibi kalemleri kapsamaktadır. Belirli bir zaman parçası içinde meydana gelen maliyet giderleri tutarı, parça üretim miktarına oran edilecek olursa, parça üretim birimine isabet eden maliyet giderleri tutarı bulunur. Birim maliyetini oluşturan bu tutar, iktisadilik denetiminin ölçü birimidir.

III — Denetim Sahasının Servis Seviyesinde Hudutlandırılması

İktisadilik denetiminin parça üretim sahası içinde uygulanacağını tespit etmiş bulunuyoruz. Ancak, parça üretim sahası içinde banka işletmesinin bütün servisleri ile ilgili faaliyetler sözkonusu olabileceğinden, denetimin, banka işletmesinin tümü üzerinden mi, yoksa ayrı ayrı servislere göre, servis seviyesinde mi yapılacağını ayrıca tespit edilmesi gerekmektedir.

İktisadilik denetiminde uygulanacak mukayeselerde ölçü birimi parça birim maliyeti olduğuna göre, işletmenin tümü üzerinden uygulanacak bir iktisadilik denetiminde ele alınacak birim maliyetinin, işletmenin bütün servislerinde görülen faaliyetleri topluca temsil edebilecek yetenekte olması gerekecektir. Banka üretiminin ve banka maliyet giderlerinin özellikleri göz önüne alınacak olursa, banka işletmesinde meydana gelen bütün faaliyetlerin ölçüsü olabilecek bir birim maliyeti tespitinin imkânsızlığı kolaylıkla kabul edilebilir. Bu itibarla, banka işletmelerinde de iktisadilik denetiminin, ancak, servis seviyesinde uygulanabileceği rahatlıkla söylenebilecektir.

Servis seviyesinde uygulanacak iktisadilik denetiminde en önemli problem, bir memurun çeşitli servislere ait iş görmesi, bir diğer deyişle, bir serviste değişik nitelikte banka faaliyetlerinin toplanması halinde sözkonusu olmaktadır. Bu durumda üretim homojenliğinden söz edilemeyeceğine göre, iktisadilik denetiminin sağlayacağı sonuçların yanıltıcı olacağı muhakkaktır. Bu çeşit problemler, büyük bankalardan ziyade küçük bankalar için sözkonusu olmaktadır. Çünkü, büyük bankalarda ihtisaslaşma daha çok olduğundan, bir serviste değişik nitelikteki faaliyetlerin toplanma ihtimali azalmaktadır.

Özellikle, kredi ve hukuk servislerinin önemli bir sorunu olan bu durumun sözkonusu olması halinde iktisadilik denetiminin uygulanması çok güçleşmektedir. Bu çeşit servislere iktisadilik denetimi ancak, yardımcı bir metod olan katsayı alma metodundan yararlanmak suretiyle uygulanabilmektedir.

Katsayı alma metodu, çeşitli faaliyetlerin görüldüğü bir serviste üretimi

homojen bir hale getirerek, o servise ait, ölçü birimi olarak kullanılacak parça birim maliyetinin tespitini mümkün kılmaktadır.

Bu metodun uygulanmasında şöyle bir sıra izlenir:

I — Önce, belirli bir zaman parçasına göre, servisin çeşitli faaliyetlerinin herbirine ait, miktar tespit edilir.

II — Sonra, her faaliyet için ayrı ayrı, kullanılan memur zamanı belirlenir.

III — Bundan sonra, memur zamanı esasına göre belirlenecek dönüşüm katsayılarıyla çeşitli faaliyet miktarları çarpılarak, o servisin homojen toplam üretim miktarı tespit edilir.

IV — Bu suretle, çeşitli faaliyetlerin görüldüğü servise ait toplam üretim miktarı belirlendikten sonra, o serviste, belirli bir zaman parçası içinde meydana gelen maliyet giderleri tutarı, üretim miktarına oran edilerek, ölçü birimi olarak kullanılan üretim birimi başına maliyet bulunur.

Bu açıklamalardan sonra, artık, iktisadilik denetimi ile ilgili mukayeselerin uygulanmasına geçilebilir. Bu mukayeselerle ilgili açıklamalarımız ise gelecek etüdümüzün konusunu oluşturacaktır.

AKSİGORTA

YANGIN - NAKLİYAT - KAZA

TRAFİK - MAKİNA KIRILMASI VE HAYAT

SİGORTALARINIZ İÇİN
EMRİNİZDEDİR

Karaköy Meydanı AKSU İş hanı

Telefon Müdüriyet: 49 33 29

Santral : 44 75 35 (5 hat)

Kurucusu AKBANK'ın bütün şubelerine
veya diğer acentalarına müracaatınız kâfidir.

«DEPANAJ» ÇEKLERİNİN ÖDENME ŞEKLİ (*)

Yazan : Frédéric MANUEL

Çeviren : Edip BALCI
(Amerikan - Türk Dış Ticaret
Bankası İzmir, Şubesi Müdürü).

I — Genel Hususlar :

«Depanaj» çeklerinin, «muhatap» gişenin önceden müsaadesi alınmaksızın ödenmesi tatbikatına 1955/60 yılları arasında büyük kredi müesseselerince sistematik şekilde başlanmıştır. Önceleri kendi teşkilâtlarıyla fiyallerine inhisar ederken, mezkûr müesseseler, uzaklıkları veya faaliyet sahalarının darlığı sebebiyle, müşteriler tarafından gittikçe daha fazla talep edilen bu hizmeti kendi imkânlarıyla organize edemeyen diğer bankalara da sür'atle teşmil etme zaruretiyle karşılaşmışlardır. Böylece teşkilât lideri ile buna katılan bankalar arasında anlaşmalar yapılarak, sistemin millî hudutlar dahilinde yaygınlaşması sağlanmış bulunmaktadır.

Halk bankaları, tasarruf sandıkları ve ziraat bankaları gibi, normal bankalar ötesindeki müesseseler de sistemi benimsemekte gecikmemişlerdir. Hatâ, kambiyo kontrolü mevzuatının tekrar mer'iyete konulmasından bir müddet evvel, bazı müesseseler bu tatbikatı Ortak Pazardaki muhabirleriyle olan münasebetlerine de teşmil etmeğe hazırlanıyorlardı.

«Depanaj çekleri» sistemi, bankacılık pratiğinin yarattığı bir sistemdir; yazılı herhangi bir talimatnamesi mevcut değildir. Bu itibarla, çek genel hukukuna ve her bankanın, gerek kendi iç talimatnamesine, gerekse anlaşmalar yoluyla kabul ettiği kaidelere dayatılmış olmaktadır.

«Hizmet» bakımından sistem, müşterilere sunulan bir kolaylıktan ibarettir. Böylece, müşteri, bazı şartların tahakkuku halinde, hesabında gözüken alacağının, ilk ibrazında para çekmeğe muktedir olmaktadır. Bunu da, teşkilât lideri bankanın herhangi, daimî veya geçici bir gişesiyle anlaşmaya katılan bankaların herhangi birinden talep edebilmektedir.

Hukuki bakımdan - doğru olarak tatbik edilir ve biraz sonra zikredile-

(*) «Depanaj Çekleri» ni hizmet çekleri, ya da kolaylık çekleri olarak çevirmek mümkün ise de, yabancı deyimlin aynen muhafazası tercih edilmiştir (Çevirenin notu)

cek ihtiyat tedbirleri alınır - muamele, ödemeyi yapacak olan banka veya merkez dışındaki bir muhatap üzerine keşide edilmiş bir çekin iştiraya kabulü şeklinde tahlil olunabilir.

II — Teknik Tatbikat

Gayri ciddi müşterilerin bu kolaylığı kötüye kullanmaları ve dolayısıyla açık verilmesini önlemek maksadiyle, bankalar, muamelenin teknik tatbikatını teşkil üzere bir takım ihtiyat tedbirlerini yürürlüğe koymuşlardır.

Lehdarlar :

Bu kolaylıktan istifade etmek için, müşterinin ya çek karnesini, ya da tasarruf hesabı cüzdanını ibraz edebilmesi lâzımdır. Öte yandan, bir şahsi veya müşterek hesabın bizzat sahibi bulunması şarttır.

Bu itibarla, yukarıdaki vesikaları ibraz edemeyen ve vekâleten hareket ettiklerini (gerçek kişilerin vekili, tüzel kişilerin yetkilisi) iddia eden kimseler hariç tutulmaktadır.

Bu yasağın sebebi, ödeyici gişenin, ibraz olunan vekâletnamelerin geçerliğini bilemeyeceği gerçeğine dayandırılabilir.

Bazı bankalar, bu kolaylıkları bütün müşterilerine teşmil etmektense, bunlardan istifade etme hakkını, ödeme gücü yüksek, belirli, seçkin kimselere tanımak suretiyle bazı sınırlamalar yapmaktadır. Bu ahvalde, ilgili çekler veya tasarruf cüzdanlarındaki hesap numaralarının ön kısımlarına, damga ile tanıtıcı özel bir işaret konulmaktadır. Seçme zorunluğunun ortaya çıkardığı tartışılabilir durumlar nedeniyle, bu son şekildeki tatbikat fazla yaygınlaşmış değildir.

Ödeme Usulleri

Çekilebilecek azami miktarlar, başlangıçta 500, daha sonra 750 Frank olarak tesbit edilmişken, geçenlerde 1000 Franka kadar yükseltilmiştir.

Hesaptan para çekme işlemi, yedi iş günü zarfında, bir veya bir kaç def'ada tamamlanabilir.

Çek, normal para çekilişlerinde mutad olduğu gibi, bizzat keşideci emrine tanzim olunup onun tarafından ciro edilmez; aksine, ödemeyi yapacak müessesenin emrine yazılır. Böylece, muamelenin ne sonuç vereceği peşinen kestirecek durumda olmayan banka, çeki iştiraya kabul ettiği cihetle, karşılıksız çek keşide edilmesi halinde takibat yapma hakkını mahfuz tutmuş olur.

Çek vezneye, karnesiyle veya özel bir tasarruf hesabı bahis konusu ise, cüzdanıyla birlikte ibraz edilmelidir.

Aşağıdaki hususların dikkatle incelenmesi gerekmektedir:

— Muhatap bankanın ödeme anlaşmasına dahil olup olmadığı,

— Çek veya tasarruf cüzdanı üzerinde bulunacak keşideci isim ve soyadlarının, ibraz olunacak hüviyet varakalarındakilere uygun bulunup bulunmadığı,

— Herhangi bir muhalefet ihbarı bulunmaması,

— Miktar ve süre bakımlarından konulmuş olan taahhütlere riayet olunması.

Bu incelemeler yapıldıktan sonra, gişe memuru, huzurunda atılan imzanın hüviyet varakasındaki imzaya uygunluğunu arar ve çek karnesinin kapağına veya tasarruf cüzdanına, ödeme tarihiyle ödenen miktarı rakkamla kaydederek, şube ismini de ilâve etmek suretiyle imzalar.

Muamelenin Müşteriye Maliyeti

Aynı teşkilâta mensup bir gişenin müşterinin hesabını tutan şube adına yaptığı ödemeler genellikle ücretsiz olmaktadır.

Şayet, bir banka ile anlaşmaya katılan bir diğeri arasındaki bir muamele bahis konusu ise, iki müessese arasında yapılan anlaşmalarda zaman zaman öngörüldüğü şekilde, iştirayı yapan gişe, müşteriden bir komisyon tahsil eder.

Muhalefet Kayıtları

Yukarıda bahsedilen kolaylıkların suistimal edilmesi veya kötüye kullanılması halleri, bankaları, bazı müşterilerini bunlardan istifade ettirmemeğe zorlamıştır.

Bahis konusu istisnaları, anlaşmaya dahil diğer bankalardan gelenlerle birlikte birleştirip muhalefet listeleri şeklinde dağıtma görevi lider bankaya düşmektedir. Yapılacak incelemeleri kolaylaştırmak üzere bu listeler devreler itibariyle birleştirilerek hazırlanmakta, zaman zaman da ekler gönderilmektedir.

Bankalararası Anlaşmalar

Müşterilerinin çeklerinin karşılıklı olarak ödenmesini teminen bankalar arasında bağlantı kurulması için yapılan anlaşmaların sadece bir mektup teatisiyle neticelendirilmesi mümkün bulunmaktadır.

Anlaşma mektubunda, yukarıda izah olunduğu gibi, ödeme şartları tasrih olunmakta ve özellikle risk mes'elesi bir hal yoluna bağlanmaktadır. Ödemeler, prensip itibariyle, hesabın bulunduğu gişe veya bankanın mes'uliyeti

altında yapılmaktadır. Binaenaleyh, anlaşmaya dahil olan her banka, bahis konusu muamelelerden doğacak risklerden ötekini, karşılıklı olarak, ibra etmiş olmaktadır. Yapılacak ağır hatalar, bittabi müstesnadır.

Aşağıdaki hususlar ağır hatalar sayılabileceklerdir,

— Muhalefet kayıtlarının kaale alınmaması (Bunların gönderiliş ve alınış tarihleri arasında geçecek bir kaç günün hesaba katılmaması öngörülmektedir).

— Hüviyetin tesbitinde yapılan ağır ihmaller,

— Meblâğ ve müddet tahdidi hükümlerine uyulmaması.

III — Sonuç :

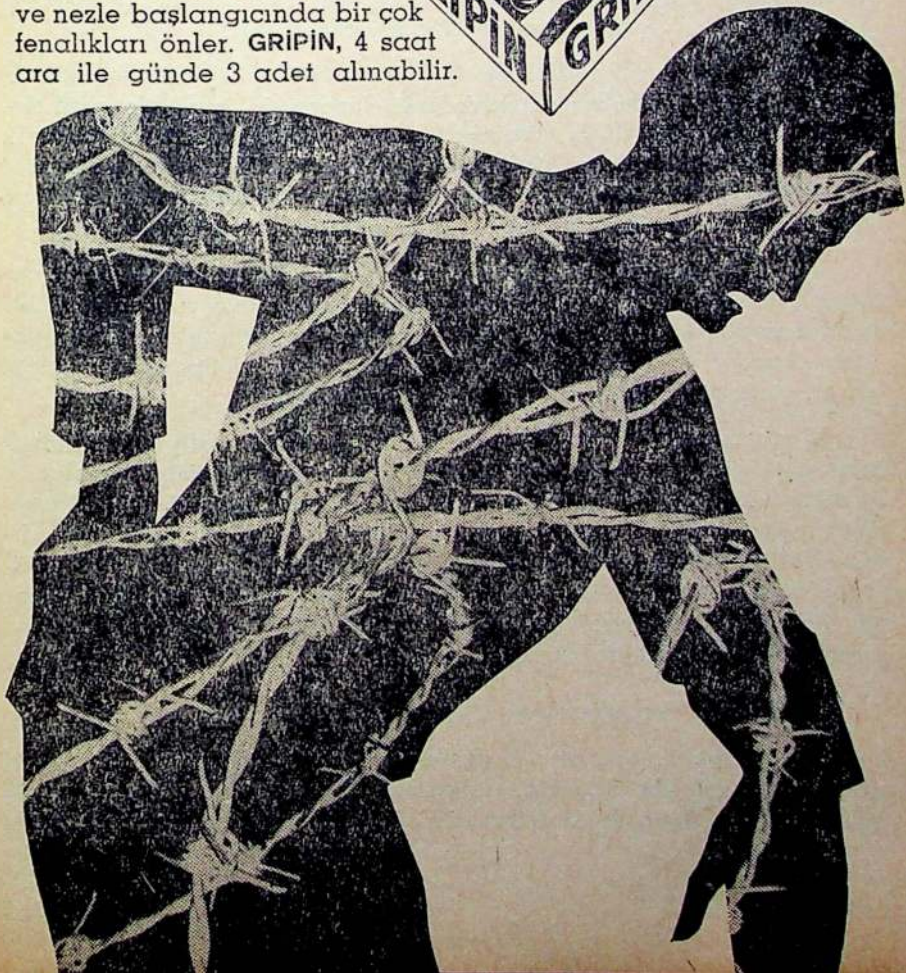
Genel olarak «Depanaj» çeklerinin ödenmesi tatbikatının sonuçları çok memnuniyet verici bulunmaktadır: Pek asgari bir riske ve önemsiz bir mesaiye karşılık, bu, müşterilere sunulan ve pek takdir edilen yepyeni bir hizmet olmaktadır. Bu usulün bütün meslek muhitinde, hattâ çevre dışında çabucak yaygın hale gelmiş olması ve lehdarların bundan geniş ölçüde istifade etmeleri, kolaylıkların ne derece beğenildiğini ispat eder mahiyettedir.

Şurası enteresandır ki, yukarıda izah ettiğimiz Fransız tatbikatı, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'da benimsenen usullerle farklılık arz etmektedir.

Bahis konusu memleketlerde şahıs çeklerinin ödenebilmesi için bir kredi kartına sahip olmak lâzımdır. Halbuki, bu kartlar ancak müşterilere tahsis edilen krediler nazara alınarak tevdi edilebilmektedir. Binaenaleyh, Fransız sistemi, önceden bir ayırım yapma zorunluluğunu ortadan kaldırmakla, çok daha liberaldir.

vücutunuzu ağrılar kaplamışsa...

...GRİPİN, soğuk algınlığından ileri gelen vücut ağrılarna, asabi ağrılara karşı faydalıdır. GRİPİN, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ve siyatik ağrılarını teskin eder. GRİPİN, grip ve nezle başlangıcında bir çok fenalıkları önler. GRİPİN, 4 saat ara ile günde 3 adet alınabilir.

FONLARIN AKIŞI TABLOSU HAZIRLANIŞ VE YORUM

Doç. Dr. Atilla GÖNENLİ

1. Genel Açıklama

Fonların akışı, işletmenin herhangi bir dönemdeki fon ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların finanslanış şeklini gösteren bir analiz tekniğidir. İşletmelerin söz konusu ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlarının nasıl finanslandığı bütün menfaat gruplarını yakından ilgilendirir. İşletmelerin alacaklıları arasında önemli bir yer işgal eden bankalar da, bu analiz tekniğinden yararlanırlar.

Fonların akışında analize konu olan kavram fondur. Fon, günlük lisanda para veya benzeri ödeme aracı şeklinde ifade olunursa da, genel bir tanım olarak ödemelerde hukuken kullanılabilen hakların tümü şeklinde tanımlanmaktadır. Bu geniş tanıma göre işletmenin herhangi bir aktif kalemi azaldığında işletme bu suretle fon yaratmış olur. Gene işletme bir aktif kalem elde ettiğinde fon kullanmış demektir. Aynı şeyler pasifler için de söylenebilir.

Fon akışı tablosu, bilanço ve kâr zarara bakıldığında rahatlıkla izlenemeyen fon akışını gösteren bir tablodur. Söz konusu akış, bazan rahatlıkla görülemez; çünkü aktif ve pasif kalemlerdeki bazı değişimler, fon akışına sebep olmazlar ve bu ara bazılarından görülen değişiklikler de gerçek fon akışını göstermeyip daha dar çerçeveli değişikliklerdir.

Uygulamada şirketlerin Umumi Heyete sundukları faaliyet raporlarına bazan böyle bir tablo eklediklerini görüyoruz. Bu suretle şirket ortaklarına işletmenin finansal gücü ve faaliyet sonuçlarının daha açık biçimde aksettirilmesi sağlanmaktadır. Böyle bir Tablo işletmeye kredi açmış grupları da yakından ilgilendirir. Çünkü bir taraftan işletmenin fon yaratma gücü belirlenmiş diğer taraftan kullanım yerlerinin akla yatkın ve dengeli olup olmadığı, dolayısıyla gelecekteki fon ihtiyacı ile borç ödeme kapasitesini değerlemek imkânı elde edilmiş olmaktadır.

II. Belli Başlı Fon Kaynakları

Fon kaynakları çok basit ifade ile her türlü aktif azalışları ve pasif artışları şeklinde belirlenebilir. Gerçekten fon akışı tablosu düzenlenirken yapılan ilk hesaplama da bir bilançodan diğerine aktif ve pasif hesaplarda

meydana gelen değişiklikleri belirlemektir. Konu ile ilgili eserlerde «nere-den geldi-nereye gitti» tablosu adı ile ifade edilen bu çalışmada aktif hesaplardaki azalmalarla pasif hesaplarda görülen artışlar fon kaynaklarını oluşturur. Bu tanımlama tam bir tanımlama olmaktan uzak olmakla beraber, şimdilik ihtiyaca kâfi bir açıklıktadır. Bu suretle elde edilen toplam kaynak rakamı, analiz açısından pek öneme sahip değildir. Hernekadar bir işletmenin belli bir dönemde yarattığı toplam kaynağı göstermekte ise de söz konusu toplamı oluşturan unsurların tanınması çok daha büyük önemdedir. Gerçekten aktif azalışlarının oluşturduğu kaynaklar bir sabit aktifin elden çıkarılması veya işletmenin çalışma sermayesinin (cari aktiflerin) eritilmesi şeklinde, buna karşılık pasif artışları da yeni borçlanma veya yeni dış kaynak sermayesine başvurulması veyahut geçen yılın faaliyetleri sonucunda elde olunan kârların işletmede alıkonulması suretiyle elde edilmiş olabilirler. Söz konusu kaynakların herbiri analizin yorumunda başka başka anlam kazanırlar.

III. Belli Başlı Fon Kullanım Yerleri

Fon kaynaklarına karşılık fon kullanım yerleri de aktif hesaplardaki artışlar ve pasif hesaplardaki azalışlar şeklinde belirlenebilir. Fon kullanımı da gene kaynaklara benzer biçimde sabit aktiflere yatırım veya çalışma sermayesine bağlanan miktar şeklinde ayırt olunur. Gene borç ödenmesi, sermayenin azaltılması veya ortaklara yapılan çeşitli ödemeler, fon kullanım yerlerini teşkil ederler.

Kaynaklar analize tabi tutulduğundan dikkat edilmesi gereken nokta kaynakların normal, yada müteakip dönemlerde de ortaya çıkabilecek kaynaklar olup olmadığıdır. Bu niteliğe sahip ana kaynak faaliyetlerden sağlanan fondur.

Fakat bu kaynak yanı sıra gelecekte yapılacak yatırımlar için elde tutulan bazı aktiflerin elden çıkarılması yolu ile yaratılan kaynakları da normal kaynak addetmek gerekir. Kaldı ki önemli olan kullanım yerlerine bakarak kaynakları değerlemek daha normal olan bir yaklaşımdır.

Kullanım kalemlerine bakılarak söylenecek olan borç taahhüdünün yerine getirilmesi veya ortaklara yapılması gereken normal ödemeler veya başlayan bazı projelerin devamı için yapılacak yatırımlardır. İşletme, bu kullarımları karşılamak zorundadır.

IV. Fon Akışı Tablosunun Hazırlanışı

Fon akış tablosunun hazırlanmasında izlenecek yolu bir örnek üzerinde göstermek, anlatımı daha kolay kılacağından önce iki bilanço ve bu iki bilançonun belirlediği döneme ait gelir tablolarını ele alalım:

		31 Aralık	
		1967	1968
Aktifler			
	Kasa	TL. 112.630	TL. 167.280
	Devlet Tahvilleri	109.130	0
	Alacaklar	316.470	459.140
	Emtea	577.730	636.700
	Peşin Ödenmiş Giderler	13.130	15.750
Toplam Cari Aktifler		1.129.090	1.278.870
Eski : Birikmiş Amortismanlar	Bina ve Tesisat	510.320	652.810
		157.680	197.650
	Net bina ve tesisat	352.640	455.160
	Diğer aktifler	27.960	30.160
Aktif Toplamı		1.509.690	1.764.190
Pasifler			
	Borç Senetleri	110.000	250.000
	Borçlar	103.960	122.110
	Birikmiş Giderler	141.590	177.240
	Ödenecek Vergiler	72.210	118.040
Toplam Cari Borçlar		434.760	667.390
	Tahvil Borçları	250.000	250.000
	Hisse Senetleri	641.450	643.720
	Dağıtılmayan Kârlar	183.480	203.080
Pasifler Toplamı		1.509.690	1.764.190
31 Aralık 1968 de Sona Eren Yılın Gelir Tablosu			
	Satışlar		TL. 2.350.230
	Satılan Malların maliyeti		1.826.020
Eski : Diğer Giderler			525.210
	Amortisman	53.630	
	Satış ve İdare	236.580	
	Diğer Giderler	66.030	356.240
			167.970
	Diğer Gelirler		8.640
			176.610
	Gelir Vergisi		107.000
	Net Kâr		69.610
Eski	Dividantlar	50.010	50.010
			19.600

Bu verilere göre bir «nereden geldi-nereye gitti» tablosu hazırlayacak olursak aktif azalışları ve pasif artışlarının meydana getirdiği fon kaynakları şunlardır:

Fon Kaynakları

Devlet tahvillerindeki azalma	T.L.	109.130
Banka borçlarındaki artış		140.000
Borçlardaki artış		18.150
Birikmiş Giderlerdeki artış		35.650
Ödenecek Vergilerdeki artış		38.830
Hisse senetlerindeki artış		2.270
Dağıtılmayan Kârlardaki artış		19.600
		<hr/>
		363.630

Fonların Kullanılışı

Kasa artışı	T.L.	54.650.--
Alacaklardaki artış		142.670.--
Emteadaki artış		58.970.--
Peşin ödenmiş Giderlerdeki Artış		2.620.--
Bina ve tesisattaki artış (Net)		102.520.--
Diğer Aktiflerdeki artış		2.200.--
		<hr/>
		363.630.--

Bu bilgilere göre fon kaynak toplamı TL. 363.630 sıdır. Bu kaynaklar arasında aktif kalemlerdeki azalma sadece geçici yatırım olan devlet tahvillerindeki azalmadır. Bunun dışında kalan kaynakların hepsi pasiflerin artışından doğmuştur. Ancak bunların içinde sadece TL. 19.600'ü işletmede alıkonulan kârlardan sağlanmış, geri kalanları işletmenin bankalardan aldığı krediden ve normal ticari kredisinin artmasından sağlanmıştır.

Nereden geldi-nereye gitti tablosu, fon akışını tam olarak göstermektedir. Çünkü aktif hesaplardaki değişmelerin bir kısmı tam olarak bu tabloya yansıtılamamıştır. Herşeyden önce yılın kârı T.L. 19.600 değil, TL. 69.610 dır. Yani kullanılabilir fonlar bu kadar artmış demektir. Bilançoya T.L. 19.600 olarak yansımalarının nedeni, dağıtılmış bulunan 50.010 TL.lık dividantlardır. Dividant dağıtma kararı da fonun elde edilmesine oranla bağımsız bir karar olduğundan, söz konusu dividantları kullanımlar arasına almak ve faaliyetlerden sağlanan fonları kârların vergiden sonraki miktarı ile kaynaklar arasına almak daha doğru olur. Ancak bu düşüncü daha öte, örneğin vergiyi de kavrayacak şekilde geriye götüremiyoruz. Bir başka ifade ile ver-

giden önceki geliri alıp, vergiyi kullanımlar arasında gösteremiyoruz. Çünkü vergi, kâr şartına bağlı olarak ortaya çıkan normal (ayrıca karar beklemeyen) bir ödemedir. Elbette vergi ödemesinin bir süre sonra yapılması imkânı mevcutsa, belli bir süre, bu fonları kullanmakla mümkün olmaktadır.

Yukarıda dağıtılmayan kârlardaki TL. 19.600 artıştan T.L. 69.610 lık artışa geçtik ve bunun daha doğru olduğunu açıkladık. Şimdi T.L. 69.610 rakamı üzerinde bir süre daha duralım. T.L. 69.610, satışlardan elde edilen hasılatla yapılan giderler arasındaki farktır. Bu giderler arasında 55.630 TL. tutarında amortisman giderleri de vardır. Söz konusu gider, diğer giderlerden biraz farklıdır. Şöyle ki diğer giderler işletmeden bir fon çıkışına sebep olurken sabit aktiflerdeki aşınmayı temsil eden söz konusu miktar fon çıkışına sebep olmamaktadır. Bu sebeple de faaliyetlerden elde edilen fon miktarını bulmak için, bu sonuncu miktarı da net gelire eklemek gerekir. Yada satış hasılatı ile fon çıkışına sebep olan gider arasındaki farkı almak ve bu suretle faaliyetlerden elde edilen fonları hesaplamak gerekir. Böylece faaliyetlerden elde edilen fon miktarı T.L. 123.240'sı olur.

Hesaplardaki değişimin fon akışına olan etkisini ölçmede gerçeği görmek için genellikle bütün hesapları dikkatli bir biçimde incelemek ve mümkünse T hesapları ile bütün değişimleri izlemek gerekir. Elimizdeki örneğe uygulandığında hemen bütün hesaplardaki miktarlar doğrudan açıklanabilecek ve «nereden geldi nereye gitti» tablosundaki miktarları aynen fon akış tablosuna almak gerekecektir. Sadece Bina ve Tesisat hesabındaki değişime daha dikkatle izlenmesi gereken bir değişimdir.

Bu hesabı T'ler üzerinde izleyelim:

Bina ve Tesisat		Birikmiş Amortisman	
(31.12.1967	510.320	Fark 13.660	157.680 (31.12.1967)
			53.630 (1968)
(31.12.1968)	652.810		197.650 (31.12.1968)

Bilançodaki verilere göre 31 Aralık 1967 de Bina ve Tesisat hesabının bakiyesi 510.320 TL. dir. 31 Aralık 1968 de ise bu bakiye 652.810 TL. olmuş bulunmaktadır. Buna karşılık amortisman karşılığı da T.L. 157.680 iken T.L. 197.650 olmuştur.

Şimdi bizim belirlememiz gereken bina ve tesisat hesabına giren, yani hesabın borcuna yazılan miktardır. Bu iki rakam arasındaki fark TL. 142.490 sıdır. Fakat hesabın borcuna yazılan miktar TL. 142.490 sından fazla olabilir. Bunun böyle olup, olmadığını araştırmak gerekir. Gerçekten hesabın alacağına yıl içinde herhangi bir kayıt düşülmüş ise, hesabın gene TL. 652.810 tutarındaki bakiyesini verebilmesi için borç tarafına TL. 142.490'dan

daha büyük bir rakam yazmak gerekecek, dolayısıyla sabit aktif artışının sebep olduğu fon çıkışı artmış olacaktır. Şu hale göre bina ve tesisat hesabındaki artış TL. 102.520 sı değil, en az TL. 142.490 sıdır. Burada amortisman karşılıklarını hiç hesaba katmamak gerekir. T'üzerinde yapılacak hesaplama bina ve tesisat hesabındaki artışın 142.490 TL.sı mı, yoksa bundan fazla mı olduğunu belirlememize yardımcı olacaktır.

Bunu belirlerken hareket noktası, Birikmiş Amortismanlar hesabıdır. 1968 yılında amortisman gideri olarak ayrılan ve gelir tablosuna alınan TL. 53.630 lık amortisman giderlerinin kaydı bu hesabın alacak bakiyesini TL. 211.310 sı yapmalı idi. Halbuki hesabın bakiyesi 197.650 TL. sıdır. Şu hale göre Birikmiş Amortismanlar hesabının borç tarafına TL. 13.660 lık bir kayıt düşülmüş olmalıdır. Böylece hesabın bakiyesinin TL. 197.650 sı oluşu açıklanabilmektedir.

Birikmiş Amortismanlar hesabına TL. 13.660 lık borç kaydı düşüldüğünde bunun mukabilinde çalışabilecek hesap, normal olarak, Bina ve Tesisat hesabıdır. Gerçekten normal şartlarda Birikmiş Amortismanlar hesabının borçlandırılması, ya sabit aktifin defterden silinmesi veya satılması ile olur. (Bazı küçük tamir giderleri de bu hesaba borç düşülerek muhasebeleştirilirse de, bunu şimdilik ihmal edebiliriz). Şu hale göre sabit aktiflerden çıkan miktar en az Birikmiş Amortismanlar hesabının borcuna yazılması kadar ve bu durumda Bina ve Tesisat hesabının borcuna yazılan miktar da TL. 156.150 sıdır. Bir başka deyişle bina ve tesisata yapılan yatırım dolayısıyla fon çıkışı TL. 156.150 sıdır. Böylece fon kaynakları:

Devlet tahvillerindeki azalma	TL. 109.130
Banka Borçlarındaki artma	140.000
Borçlardaki artma	18.150
Birikmiş giderlerdeki artma	35.650
Ödenecek vergilerdeki artma	38.830
Hisse senetlerindeki artma	2.270
Faaliyetlerden sağlanan fon	123.240
	467.270

Fon Kullanma :

Kasadaki artma	TL. 54.650
Alacaklardaki artma	142.670
Emteadaki artma	58.970
Peşin ödenmiş giderlerdeki artma	2.620
Bina ve Tesisattaki artma	156.150
Diğer aktiflerdeki artma	2.200
Ödenen dividantlar	50.000
	467.270

Bu tabloda bir araya getirilen bilgi, bilanço ve gelir tablosunun arzettiği bilgiye oranla farklı ve işletmenin işleyişini göstermek bakımından daha anlamlıdır.

Gerçekten dikkat edilirse fon kaynaklarından 340 bin liradan fazla bir cari kalemlerdeki değişmeden sağlanmış fonlardır. İşletme bu suretle sağladığı fonların 250 bin lirasını gene carî bünye içinde tutmuş, dolayısıyla net çalışma sermayesi 90 bin liraya yakın bir azalış göstermiştir.

Sabit aktiflerdeki artış, toplam sabit yatırıma oranla 1/3, yada % 33 kadar bir artışı temsil ettiğine ve bu artış önemli bir kapasite artışı demek olduğuna göre işletmenin çalışma sermayesi sıkıntısı çektiği muhakkak gibidir.

Yaratılan fonun 125 bin lira kadarı işletmenin normal, önümüzdeki dönemlerde de yaratabileceği, fon kaynağıdır. Fakat bu kaynağa karşılık 50 bin liralık dividant ödemesi ve yapılan 160 bin liraya yakın sabit yatırım, işletmenin net çalışma sermayesini etkilemiş bulunmaktadır.

V. Net Çalışma Sermayesindeki Değişmelerin Analizi

Fon akışına benzer nitelikte diğer bir analiz tekniği de net çalışma sermayesindeki değişikliğin analizi ve bu suretle fon akışının belirlenmesidir.

Net çalışma sermayesi bir işletmenin carî aktifleri ile cari pasifleri arasındaki farktır. Bu fark işletmenin finansal sağlamlığı hakkında çok şeyler ifade eder. Fazla ise işletmenin elinde lüzumundan fazla stok var yahut çok lüzumsuz bir kredili satış politikası uyguluyor veya atıl para var anlamına gelir. Buna karşılık, olması gerekenden az ise bu da işletmenin çalışma sermayesi sıkıntısı içinde olduğu, dolayısıyla borçlarını ödeme sıkıntısının her an söz konusu olabileceği ve bu ara kapasitesini tam olarak kullanamadığı, nakit (peşin) iskontosundan yararlanamadığı gibi anlamlar taşır.

Elimizdeki örnek üzerinde kalarak açıklarsak net çalışma sermayesindeki değişimin analizi şöyle yürütülür.

Bu amaçla, fon kaynak ve kullanımına benzer biçimde bir net çalışma sermayesinin kaynak ve kullanımı tablosu hazırlanır.

Bunu da aynı örnek üzerinde kalarak açıklayalım. Ele aldığımız şirketin 1967 yılı bilançosuna göre net çalışma sermayesi:

Cari aktifler	TL.	1.129.090	
Cari Pasifler		<u>434.760</u>	
1967 de net çalışma sermayesi		694.330	iken

1968 sonunda

Cari aktifler

TL. 1.278.870

Cari Pasifler

667.390

1968 de net çalışma sermayesi

611.480 olmuştur.

Yani 1968 yılı içinde net çalışma sermayesi:

1967 yılı net çalışma sermayesi

TL. 694.330

1968 yılı net çalışma sermayesi

611.480

82.850

TL. 82.850 sı azalmıştır.

Net çalışma sermayesini azaltan olaylar, elbette net çalışma sermayesi kullanımı, yani cari aktiflerin azalması yahut cari borçlara oranla daha az artması gibi olaylardır.

Hesap şeklindeki bilanço üzerinde bunu daha rahatça açıklayabiliriz.

Cari aktifler	Cari Pasifler
	Net Çalışma Sermayesi

Şekilde görüldüğü gibi, cari pasifler aynı kalmak şartıyla, cari aktifler cari olmayanların artması lehine azalır (yani cari olmayan aktifler artarsa) net çalışma sermayesi azalır. Aynı şekilde cari aktifler uzun vadeli borç ve sermayenin azalması lehine azalır gene net çalışma sermayesi azalır. Tabiiyle net çalışma sermayesi artışı bunun tamamen tersi olayların sonucudur. (Aynı mantık, cari pasifler içinde kurulabilir.)

Özetlersek :

Kalemler arasında öyle değişimler olur ki, cari olmayan aktifler artar ve gene cari olmayan pasifler azalır. Bu durumda net çalışma sermayesi azalır.

Buna karşılık öyle olaylar olur ki, cari olmayan aktifler azalır ve cari olmayan pasifler artar, dolayısıyla net çalışma sermayesi artar.

Bu olaylar yahut değişimleri, cari olmayan kalemlerin tetkiki suretiyle ortaya çıkarmak yolunu tercih etmekteyiz. Aynı sonucu cari kalemlerin tet-

kiki ile de elde etmek mümkündür. Fakat carî kalemler kendi içlerinde kalan (yani carî bünyede kalan) pek çok değişikliğe konu olduğundan bu kalemlerin carî olmayan bünye lehine veya aleyhine değişmelerinin izlenmesi hayli güçlük arzeder.

Bu açıklamadan sonra, örnek işletmenin 1968 yılında net çalışma sermayesinin gösterdiği TL. 82.850 lık azalışın nedenlerini belirleyebiliriz.

Carî olmayan kalemleri incelediğimizde şu sonuçları belirliyoruz:

	Kaynak	Kullanım
Binalardaki artış		156.150
Diğer aktiflerdeki artış		2.200
Hisse senellerindeki artış	2.270	
Faaliyetlerden sağlanan fon	123.240	
Dağıtılan dividantlar		50.010
	<hr/>	<hr/>
	125.510	208.360
Net çalışma sermayesi azalışı	82.850	
	<hr/>	<hr/>
	208.360	

Görülüyor ki işletme yaptığı yatırımı dolayısıyla carî aktiflerini azaltmak veya yeniden kısa vadeli kredi kullanmak durumunda kalmıştır. Ancak carî bünyede geçici nitelikte bir kalem olan devlet tahvillerinin paraya çevrilmiş olması işletmenin bu yolla yatırıma gittiğini ortaya koymaktadır.

Sizin Bankanız

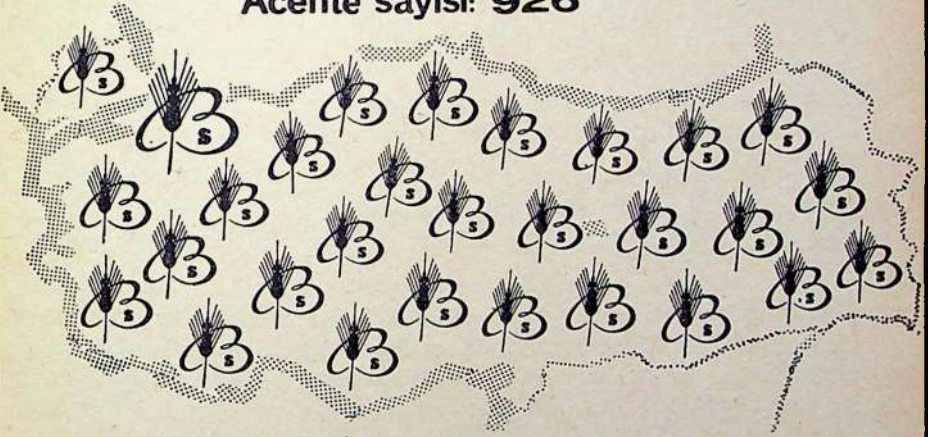
H
TÜRKİYE
HALK
BANKASI

Memleketin her köşesinde hizmetinizdedir.

BASAĞ SİGÖRTA

Sermayesi: 3.000.000

Acente sayısı: 926

**BÜTÜN
SİGORTALARINIZ İÇİN
YURDUN
HER KÖŞESİNDE
HİZMETİNİZDEDİR**

Halâskârgazi cad. Harbiye • İst

Tel: 463160 • 10 Hat

TÜKETİCİNİN TEŞKİLATLANMASI KONUSUNDA BAZI ÖRNEKLER VE TÜRKİYE'YE UYGUN BİR TEŞKİLAT MODELİ ARAŞTIRMASI (*)

Dr. Yıldırım KULKIŞ

I — GİRİŞ :

Tüketicinin Teşkilatlanması İhtiyacının Nedenleri

Batılı müelliflerin «Sanayi İnkilâbı» adını verdikleri üretim alanındaki teknolojik ve teknik gelişmelerin neticesi olarak, ekonomik faaliyetler sahnesinde yeni ve önemli fonksiyonlar ortaya çıkmış ve bu fonksiyonları başaran «tarafklar» arasındaki ilişkilerde değişimler meydana gelmiştir.

Ekonomik faaliyetler sahnesinin başrolleri, üretici veya imalâtçı, üretilen malların tüketiciye ulaşmasını sağlayan aracı ve nihayet üretilen mallardan ihtiyaçlarını karşılamak üzere istifade eden tüketici arasında paylaşılmıştır.

Ancak sanayi inkilâbının geliştirdiği işbölümü ve ihtisaslaşma prensipleri esas itibarile üretim ve tevzi konularında çok önemli tatbik sahası bulmuştur. İmalâtçı, seri imalât ve ulaştırma imkânlarını verimli ve kârlı bir şekilde kullanabilmek için, yukarıda açıklanan prensiplerin ışığında teşkilatlanmaya başlamıştır. Sanayi inkilâbının başlangıçta hemen tamamen imalâtı ve makineli istihsalin verimliliğini arttırmaya matuf veçhesi, mübadelenin önem kazanmasına da yaramıştır. Malların tevziyatı ve mübadelesinde ihtisaslaşan aracı da, imalâtçı gibi, modern pazarlama teşkilât ve metodlarını geliştirmeye gayret etmiştir. O kadar ki, bu gayretler «işletme idareciliği»nin, sevk ve idarecilik metodlarının ve bunları uygulama tekniklerinin, zamanımızın en önemli ve ilgi çekici konuları olmasına yol açmış bulunmaktadır.

Teknik ve ekonomik zorunlukların teşkilatlanmaya sevk ettiği imalâtçı ve aracı karşısında ekonomik faaliyetler sahnesinin baş rollerinden birisini oynayan tüketicinin durumu nedir?

Sanayi inkilâbının yarattığı gelişmeler sonucu, ölüm oranı hızla düşen, nüfûsu hızla çoğalan bir dünyada tüketici, ayrıca bazı ekonomik ve sosyal

(*) Ticaret Bakanlığının 20-22 Mayıs 1970 tarihleri arasında Ankara'da düzenlediği «Tüketici sorunları» seminerine sunulan bildiri.

değişmelere uymak zorunluğunda kalmıştır. Kapalı ekonomi sistemi içinde, geçimini genellikle topraktan sağlayan insanlar, gelişen sanayi imkânları ve daha iyi yaşama şartları ümidile şehirlere akın etmeye başlamışlardır. Seri imalâtın ve ulaştırma imkânlarının da tesirile, kapalı ekonomi yerini millî ve hatta milletlerarası genişlikte pazar ekonomisine bırakmış, fakat bu durum, istihsalde bulunan iş adamı ile tüketicinin arasındaki maddî ve manevî mesafelerin daha genişlemesine yol açmıştır. Tedarik, istihsal, sürüm, finansman, sevk ve idare konularının gündelik problemleri içinde iş adamı için, kendi mamûlüne muhtemel müşteri olan tüketicinin, -bu tüketici ister fabrikanın hemen yanında, isterse kilometrelerce uzakta olsun- ihtiyaç, talep ve tercihlerini doğru bir şekilde takip etme imkânları zorlaşmıştır.

İş adamları, kendi problemlerinin halli için modern sevk ve idarecilik metodlarından yararlanmayı bilmiş, gerektiği vakit aralarında örgütlenerek müşterek problemlerine müessir çözüm yollarını beraberce aramayı başarmışlardır.

Ekonomik faaliyetlerin sebebi ve merkezi olan tüketici maalesef ne iktisatçıların, ne iş adamlarının hattâ ve ne de devletin gerektiği şekilde ilgisi- ni çekmiştir. Ekonominin bir sosyal ilim olmasına ve malların kıymetinin tüketici tepkisi suretile tezahür etmesine rağmen, klâsik ekonomi yazarlarının eserlerinde, tüketime tahsis edilen bölümler daima zayıf kalmıştır. Bu yazarlar marjinal fayda ve marjinal produktivite konularının inceliklerine inmişler, nazarı arz ve talep grafikleri için fiçılar dolusu mürekkep harcamışlar arz ve talepteki dalgalanmaların fiyatlara tesiri hakkında karışık açıklamalara girişmişlerdir. İktisatçıların tüketim ve tüketici ile özel surette ilgilenmeleri ancak yeni yeni görülen bir husustur.

Tüketici davranışlarının önemi ön plâna alan iktisatçıların da başlıca iki kusuru nazarı dikkate çarpar: Tüketim, kıymetin teşekkülündeki rolü dolayısıyla önem kazanmış, fakat bu rolün insanların menfaatine olan etkisi daima talî plânda kalmıştır. Diğer taraftan, iktisatçıların bu alandaki tahlilleri daima asgarî emekle azamî tatmin imkânını sağlamaya çalışan, tamamen rasyonel davranan ve hissî saiklerin tesirinde kalmayan ortalama tüketici gibi hayalî bir şahsın eğitimlerini incelemeye hasredilmiştir. Nazariyecilerin fikir ve görüşleri, bu bakımdan çok zaman gerçeklerden uzak kalmıştır.

İşadamı ve Tüketici

Klâsik nazariyecilere göre, mal ve hizmet istihsal eden işadamları, esas olarak tüketicinin ihtiyaçlarını tatmin eden şeyleri ona arz etmelidirler ki, müteşebbisin uzun vadede kâr etmesi sağlanabilsin. Ancak bu görüş, sadece nazariyecilerin yazı masalarında daha ikna edici olup, fabrika veya piyasa pek geçerli olamamaktadır. Zira işadamı çok zaman uzun vâdede kâr yerine

kısa vâdede kâr elde etmek eğilimindedir. İşadamı istihsal ameliyesile daha fazla ilgilendiğinden, tüketime pek önem vermez. Hatta çok zaman, tüketicinin arzu ettiği mamûlleri istihsal edeceği yerde, onun, istihsal edilen mamûlleri satın almaya mecbur olacağı görüşü ile hareket eder.

İşadammın gerçek menfaati, ihtiyaçlarını karşılamak için mübayaada bulunan halkın menfaatinin ön plâna alınmasıdır.

Zamanımızda işadamı, Jean Baptiste Say'ın mahreçler konusunda ifade edildiği gibi, üretilen her malın tüketileceği görüşünü artık yetersiz bulmaktadır. Bu sebeple işadamı, tüketicinin hangi malı istediğini öğrenmek ve onun gerçek arzu ve ihtiyaçlarına uygun malları, onun istediği zamanda, istediği yerde, istediği miktarda ve satın alabileceği fiyatta kendisine arz etmeye çalışmalıdır. Gerçekten, modern pazarlama anlayışının en güzel tariflerinden birisi de budur. Bu tarife uyan ve uymayan bir kaç müşahhas örneği burada kısaca zikrederim.

Öğrendiğimize göre, İranlıların Alman piyasasında halı satmakta başarılı olmaları, halkın tercih ettikleri desen ve renkleri araştırarak, ona göre imalâta bulunmalarıdır. Diğer taraftan İGEME'nin raporlarından, İngiltere piyasasına gönderdiğimiz çok iri ve renkli şeftalilerin tercih edilmediği anlaşılmaktadır. İngilizler, beyaz etli ve aile fertleri başına bir öğünde bir adet yenecek boyda şeftali istemektedirler. Bunun gibi, tatlı kavunlarımız, da, kelek kavunu tuzla yemeğe alışmış olan bazı Avrupa sofralarında rağbet görmemiştir.

Bu örnekler dahi, tüketicinin ne istediğinin bilinmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bununla beraber halk'a hizmet fikrini benimsemiş işadamlarının nazarında bile, kendi menfaatlerinin tesirile, tüketicinin önemi ikinci plâna düşebilir.

Diğer taraftan, basiretsiz, iyi niyetli fakat tecrübesiz veya kabiliyetsizliği dolayısıyla hata yapan sevk ve idarecilerin davranışları ile her menfaatini soğukkanlılıkla hesapladığı ve piyasaları çok iyi tanıdığı farz edilerek istihsal faktörlerini kontrol eden tüketici tipinin sadece nazarı bir varlık olduğu gözönüne alınırsa, nihaî tüketicinin esas itibarile hiç kontrol edemediği ekonomik kuvvetlerin esiri olduğu çok daha iyi anlaşılır.

Devlet ve Tüketici

Devletin tüketiciyi bu ekonomik kuvvetlerin tesirinden koruması daima yavaş ve gerekli etkiden uzak olmuştur. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır: Her şahıs muhakkak tüketici olduğu halde, tüketiciler, iyi organize olmuş, birbirine bağlı bir grup haline gelememişlerdir. Tüketimde bulunmadan yavaşamanın imkânı olmadığı halde, her şahıs için kendi gelir getiren işi çok

daha önemlidir. İnsanlar bu açıdan ele alınırsa her şahıs öncelikle kendi mesleğine göre doktor, avukat, öğretmen, memur, işçi futbolcu, mezarıcı, işportacı veya at cambazı, sonra bir tüketicidir. Hatta insanlar kendilerini Halk Partili, Beşiktaşlı, Bektâşî gibi isimlerle vasıflandırıyorlar da, mal ve hizmetleri satınalan ve kullanan kimse olduklarını tam mânâsile idrâk edemezler. Bu konuda tüketici olduğunu en iyi anlayan kimse belki de ailesi için alış veriş yapan ev kadınıdır. Ancak ve kadını için dahi en önemli husus ev işleridir.

Yukarıdaki kısa açıklamalardan da anlaşıldığı gibi tüketiciler, bir grup olarak seçimlerde, parlâmentoda veya devlet dairelerinde müessir olacak veya seslerini duyuracak durumda değildirler. Bu sebeple kanun yapıcılar çok zaman, tüketici menfaatlerini koruyan mevzuatı ancak dolaylı bir şekilde ele alabilmektedirler. Serbest rekabetin ekonomik gelişmeyi sağladığı ve tüketiciyi kalite istikrarsızlığından ve fiyat dengesizliğinden koruduğu zamanla şüphe ve tereddütle karşılanmaya başlamış, bu durum kanun yapanlar ve bunları uygulayanlar tarafından bazı tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Bu tedbirler meyanında Ticaret Kanunu ile Borçlar Kanununun çeşitli hükümleri, Gıda Maddeleri Nizamnamesi, Ölçü ve Ayarlar ile ilgili tüzük, ekmeç, akaryakıt, çimento gibi maddelerin satış fiyatlarını tanzim eden hükümet veya belediye narh veya kararnameleleri, mecburî veya ihtiyarî standardlar, Ticaret Odalarının tenzilâtli satışları düzenleyen veya etiket konulması hakkında riayeti mecburî meslekî kararları gibi mevzuatı ve fiyat ve ücret indeksleri gibi muntazam yayımları sayabiliriz. Amerika Birleşik Devletlerinde antitröst kanunları veya serbest ve dürtist rekabeti engelleyen Kanunları, Almanya'da, yine inhisar yaratmayı önleyen Karteller Kanununda bu arada zikretmek gerekir.

Devletin tüketiciyi, ekonomik kuvvetlerin baskı ve sui istimalinden koruması konusunda daıma yavaş ve geç davrandığını biraz evvel ifade etmiştik. Bu alanda iyibir örnek olarak, yıllardan beri gerekli hukukî mevzuatın getirilemediği sermaye piyasası ve halka açık anonim şirketler konularını burada zikredebiliriz.

Tüketici Neden Zayıftır?

Yukarıda açıklanan sebepler, tüketicinin, ekonomik faaliyetler sistemi içinde, en zayıf «taraf» olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlara ilâve olarak, tüketicinin piyasa karşısında da zayıf kalmasına yol açan muhtelif sebepler mevcuttur:

1 — Mevcut piyasa nizamı içinde tüketici, kendisine arz olunan mal ve hizmetlerin kalitesini ve ihtiyacını tatmin derecesini doğru olarak değerlendirmek imkânına her zaman sahip değildir. Şurası bir gerçektir ki, ev veya şahsî ihtiyaçları için mübayaada bulunan ortalama bir tüketici bir uzman değildir.

Bu tüketici, zaman zaman icra ettiği satınalma mesleğinde hiç bir eğitim görmemiştir. veya duyduğu, okuduğu bir husus dolayısıyla iyi kötü bir bilgi sahibi olmuştur. Diğer taraftan, satın alırken, hislerinin veya muhitinin tesirile hareket etme eğiliminde olmaktadır. Bu eğilim, her satın alma safhasında titiz bir inceleme ve değerlendirmeye imkân vermemektedir.

2 — Arızî olarak mübayaada bulunan, bilgi ve tecrübeyi yeterli olmayan ortalama tüketicinin karşısında, mukayese edeceği ve değerlendireceği çoğu teknik bilgi isteyen mallar vardır. Meselâ yüzlerce sabun, deterjan veya kozmetik madde karşısında, ev kadınının teknikbilgisi nedir? Veya, düzinelerle buz dolabı veya çamaşır makinesi markasının teknik yapısını ve kalitesini, satıcıların iddiaları karşısında hangi tüketici doğru olarak değerlendirebilecektir? Bu misalleri, gıda maddeleri, ilaçlar, giyim ve ev eşyaları gibi yüzlerce maddeye teşmil edersek ortalama tüketicinin teknik bilgi ve tecrübe yetersizliği kolaylıkla anlaşılır.

3 — Tüketicinin, satın almak istediği malın açıkça görülmeyen vasıflarını tespit etmesi imkânsızdır. Malın satıldığı yerde, onun fizikî veya kimyevî vasıflarını ve kullanılış özelliklerini tahlil etmenin mümkün olmadığı açıktır. Bu, hem teknik bilgi hem de âlet gerektirir. Satın alınan kumaşın gramajı, çekme, buruşma, solma, aşınma özellikleri, atkı ve çözgü sayısı nasıl tespit edilecektir? Bu gibi analizler aynı zamanda mali bir külfete katlanmayı gerektirir. Bazı özelliklerin ölçülmesi için zaman alan deneylerin yapılması zorunlu olabilir. Bütün bu hususlar örgütlenmemiş münferit tüketicinin imkânları dışında kalmaktadır.

4 — Tüketicinin doğru bir tercih yapabilmesini güçleştiren diğer bir sebep ve satıcıların şaşırtıcı, yetersiz ve çok zaman mantikî değil, hissi satın alma saiklerine hitap eden satışı geliştirme gayretleridir. Bu alanda A.B. D. nda yapılan bir incelemede reklâmların % 86 sının hissi saiklerle satınalmaya teşvik ettikleri görülmüştür.

Bu gayretler, satışa arz edilen mal cinslerinin çokluğu, reklâm, kalite ve görünüş bakımlarından mal değişikliği yapılmasıyla de, tüketiciyi zavallı düşürmektedir. Tüketicinin ihtiyacını karşılayabilecek bir mal, çeşitli marka ve etiket altında veya ambalâj içinde satışa arz edilmektedir. Tabiatile bu duruma, gelişmiş memleketlerde çok daha fazla rastlanılır. Meselâ A.B.D. nde yapılan bir incelemede, 1000 şeftali kompostosu, 1000 balık konservesi, 2500 parfüm, 1200 cilt pudrası, 1426 tuvalet kremi, 75 traş sabunu, 500 hardal ve 10.000 buğday unu markasının mevcut olduğu ifade edilmiştir.

Millî Prodüktivite Merkezimizde yapılan bir çalışma dolayısıyla, Türkiye'de 60'a yakın konserve sebze markası olduğu görülmüştür.

Tüketicinin tercihine sunulan malların, mahallî veya millî sınırları da

aşarak, milletlerarası piyasa sisteminde ne kadar çok çeşit arzedeceği kolaylıkla anlaşılabilir.

5 — Tüketicinin mevcut piyasa nizamı içinde zayıf «taraf» olarak kalmasına yol açan ve ne devlet ne de meslekî teşekküller tarafından tasvip edilmeyen diğer bir husus, satıcıların, eksik, yanlış, mübalâğalı veya malla ilgisi olmayan bilgi vermeleridir. Bu gibi davranışların karşısına bir çok memlekette haksız rekabete mani olan veya dürüst rekabeti sağlayan mevzuat çıkmaktadır. Meslekî teşekküller de, bu konuda kendi mevzuatı içinde gerekli tedbirleri almaktadırlar. İstanbul Ticaret Odasının, buna benzer uygulamalar karşısındaki davranışına ait bir kaç örnek ileride açıklanacaktır.

Satıcının kusurlu davranışına dair iki ayrı örnek daha zikredilebilir. Bunlardan birisi, malın kusurunu söylememektir. Yabancı memleketlerde de çok rastlanan bu davranış, memleketimizde özellikle işportacıların satışlarında görülmür.

Diğeri ise, mala yüksek fiyat koyarak, kalite zehabı uyandırmaktır. Halkın «ne verirsen onu alırsın» inancının istismarı olan bu davranışa dair A.B. D. nde bir çok eserler yazılmıştır. (1)

II — TÜKETİCİ HAREKETLERİNİN GAYESİ

Ekonomik sistem içinde, teknolojik gelişmelerin örgütlediği sanayici ve tâcir teşekküllerine paralel olarak ve yukarıda açıklanan sebepler karşısında tüketicilerin teşkilâtlandıkları görülmektedir. Bu teşkilatlanma hareketlerinin temelleri 1908 yılına kadar inmektedir. Bir çok memlekette, tüketicinin problemlerile ilgilenilmesi ve bunlara çare bulunması öncelikle kadın dernekleri tarafından ele alınmıştır.

Başlangıçta, gagesi açıkca belli olmayan tüketici hareketlerinin artık belirlenmiş gagesi vardır. Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1 — Tüketicilerarası Dayanışma

Tüketicinin zayıf olduğu hususlarda tedbirler alınması gerektiği hakkında ortaya çıkan ve gelişen görüşlerin bir merkezi teşkilâtın yokluğu dolayısıyla hiç bir olumlu yöne gidememesi, bu alanda örgütlenmenin zarurî olduğunu ortaya koymuştur. Böyle bir örgütün, muhtelif tüketici gruplarının gayretlerini koordine edeceği, yapılacak teşebbüslerin hareket noktası olacağı, dolayısıyla tüketicilerarası dayanışmanın teessüsünü sağlayacağı anlaşılmiştir.

(*) S. Chase and F. J. Schlink: Your money's worth; A. Kallet and I.J. Schlink: 100.000.000 guinea pigs; R. de F. Lamb: American Chamber of Horrors.

2 — Bilgi Sağlamak

Tüketicinin bilmesine normal olarak imkân olmayan mallara ait çeşitli teknik özellikleri tespit etmek maksadile de tüketicilerin müştereken hareket etmeleri zorunlu olmaktadır.

Tüketiciyi bilgi sahibi kılmak için yapılacak sistemli çalışmaların, tahlillerin, deneylerin ve bunların tüketiciye duyurulması için yapılacak yayın faaliyetinin muhakkak ki bir teşkilât içinde ele alınması şarttır. Tüketici, örgütlenmek suretile, bilgi derleme ve yayma faaliyetinin zorunlu kıldığı masrafları da kolaylıkla temin edebilecektir. A.B.D. ndeki Tüketiciler Birliği, her üyesinden yılda 5 dolar aidat alarak 5 milyon dolara varan bir bütçe ile iş görmektedir.

3 — Kalite Kontrolü Sağlamak

Tüketiciyeye, ilgilendiği malların özellikleri hakkında bilgi verebilmek için muhtelif uygulamalar görülmektedir. İleride muhtelif vesilelerle ele alınacak olan bu uygulamaların şekli ne olursa olsun, tüketiciye verilmesi istenen bilgilerin, önce elde edilmesi gerekmektedir. Bu bilgilerin derlenmesi de araştırma, deney ve tahlil gibi teknik çalışmalara bağlıdır. İşadamları, piyasaya arz ettikleri malların kalite ve özelliklerinin tesbiti ve bunların tüketiciye duyurulmasını muhakkak ki ilgi ile karşılayacak ve bu ilginin mamûllerin kalite kontrolüne etkisi olacaktır. Gerçekten tüketicinin örgütlenmiş bulunduğu ülkelerde, sanayicinin tespit olunmuş standartlara çok daha fazla uyduğu veya kendi müessesesinin kalite standartlarını tespit ettiği görülmektedir.

Tüketici hareketleri bu suretle, iki şekilde kalite kontrolü sağlanmaktadır:

- a) Doğrudan doğruya, yani malların tüketicinin ihtiyaçlarına ne derecede uyduğunu tespit ederek piyasaya arz olunan malların vasıflarını öğrenmek,
- b) Mamûlün vasıflarının incelenerek tespit edileceğini ve tüketiciye duyurulacağını bilen işadamını, mevcut standartlara uymaya kendini mecbur hissetmesi suretile

4 — Devlete Müessir Olabilmek

Tüketici hareketlerinin gayelerinden bir tanesi de, devlete müessir olabilmektir. Muhtelif devlet daireleriyle yapacakları temaslar da veya işadamlarına yapacakları taleplerde tüketiciler örgütlenmiş olarak hareket ettikleri zaman seslerinin daha iyi çıkacağı, daha iyi dinleneceği ve daha tesirli olacağı kanaatinde dirler. Gerçekten, günümüzde bir çok ülkeye tüketici örgütlerine, devlet bütçesinden tahsisat ayrılmakta ve bazı maddelerin fiyatlarına zam

yapılması düşünüldüğü zaman, tüketicilerin muhtemel tepkisi gözetilmektedir. Tüketici tepkisinin tesirile kanun koyucu fiyatı veya kalite özelliklerini açıklayan etiketlerin konmasını sağlayacak mevzuatı getirmekte ve takip etmektedir. İşadamı da, ancak tüketiciye daha iyi hizmet etmek suretile kazanç sağlayabileceğini anlamış ve bu imkânları vererek, dolaylı da olsa, tüketici menfaatlerini gözeten teşekküller kurmuştur.

III — TÜKETİCİNİN MENFAATLERİNİN KORUNMASI İLE İLGİLİ KURULUŞ ÖRNEKLERİ

Tüketicinin menfaatlerinin korunması ile ilgili teşekküller dünyanın bir çok ülkesinde faaliyettedir. Bu teşekkülleri inceleme maksadile iki şekilde tasnif etmek mümkündür. Meselâ:

A — Doğrudan doğruya tüketicinin menfaatlerini koruyan teşekküller veya dolaylı bir şekilde tüketicinin menfaatlerini koruyan teşekküller.

B — Tüketici menfaatlerini koruyan teşekkülleri kuranlara göre tasnif: Bu tasnif şekline göre kurucular, devlet kâr gayesi gütmeyen dernekler veya işadamları grupları olabilir.

Burada, her iki şekle ait örnekleri açıklamaya çalışacağız.

A — Doğrudan doğruya tüketici menfaatlerini koruyan teşekküllerden iki örnek:

1 — Devlet Tarafından Kurulan Teşekküller Örneği

Devlet tarafından kurulan teşekküllere örnek olarak «Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi» nin kuruluşunu inceleyelim:

Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi 11 Mayıs 1935 te yayınlanan bir kanunla kurulmuş ve 29 Nisan 1960 tarihli bir kanunla yeniden tanzim olunmuştur.

Konsey Danimarka İçişleri Bakanlığına bağlı olup, Danimarka halkının ev ihtiyaçlarını gıda, sağlık, ekonomi ve teknik açılarından ilgilendiren konularla meşgul olmak maksadiyle kurulmuştur. Konsey, bu maksada hizmet eden diğer müessese ve kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

Danimarka Ev Ekonomisi Konseyinin çalışmaları, yukarıda açıklanan konularda deneyler ve araştırmalar yapmak ve sonuçları halka bildirmek şeklinde özetlenebilir.

Konseyin çalışmaları için gerekli tahsisat, Devletin yıllık bütçesinden temin edilmektedir.

Konseyin 18 üyesi vardır. Bu üyeler aşağıdaki teşekküllerin temsilcilerinden müteşekkildir :

— Danimarka Ev Ekonomisi Dernekleri Birliği	Bir Üye
— Danimarka Tüketici Ev Kadınları Konseyi	Bir Üye
— Danimarka Ev Kadınları Birliği	Bir Üye
— Danimarka Millî Kadınlar Konseyi	Bir Üye
— Ev Kadınları Kooperatif Birlikleri	Bir Üye

— Çiftçi Birlikleri Milli Federasyonu	Bir Üye
— Esnaf Birlikleri Milli Federasyonu	Bir Üye
— Çocuklar Ev Ekonomisi Birlikleri	İki Üye
— Danimarka Kadınlar Cemiyeti	Bir Üye
— Ticaret Birliği Hareketi Kadınlar Sekreterliği	Bir Üye
— İşçiler Eğitim Birliği	Bir Üye
— Ticaret Bakanlığı	Bir Üye
— Eğitim Bakanlığı	Bir Üye
— Sağlık Bakanlığı	Bir Üye
— Aarhus Üniversitesi	Bir Üye
— İçişleri Bakanlığı	İki Üye

Konseyin başkanı temsilci üyeler tarafından seçilir.

Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi'nin faaliyetleri iki grupta toplanabilir:

- a) Araştırma .
- b) Bilgi verme.

a) Araştırma faaliyetleri:

Konseyin ,kendi laboratuvarlarında veya muteber laboratuvarlarda ,ev eşyası, gıda maddeleri, mensucat ve deterjanlar üzerinde araştırmalar yapmaktadır.

aa) Ev eşyaları alanında, çamaşır makineleri, mikserler, buzdolapları, cıllâ makineleri, elektrik ve gaz sobaları, bulaşık yıkama makineleri, ütüler gibi mekanik âletler ile konserve kutusu açacağı, el ısıtıcıları, bıçaklar gibi basit âletler deneylere tâbi tutulmakta ve uygun görülenlere «Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi'nin işbirliği ile imâl edilmiştir» etiketi verilmektedir. Konsey, aynı zamanda «Danimarka Kalite Etiketi Enstitüsü» ile de işbirliği yapmaktadır.

bb) Gıda maddeleri alanında yapılan çalışmalar, genellikle bu maddelerin besin değerleri, fiyatları ve kullanılışları hakkında olmaktadır. Gıda maddelerinin, evde veya fabrikada besin değerindeki değişiklikler özellikle tespit edilmektedir.

Gıda maddeleri alanında yapılan araştırmalar üç gruba ayrılır: Birinci grupta konserve gıda maddelerile taze gıda maddelerinin besin ve lezzet mukayeseleri yapılmaktadır.

İkinci grupta meyve ve sebzelerin çeşitleri ve pişme dereceleri ile besin değerleri mukayese edilir. Mukayese sonuçlarına göre meyve ve sebzelerin tohumundan başlayarak, ekilme, yetiştirme, toplama, nakliye ve muhafaza konularına kadar gidilmekte ve bu hususlarda ziraat deneme istasyonları ile işbirliği yapılmaktadır. Bu çalışmalardan maksat, en iyi ve besleyici meyve ve sebzelerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Ayrıca, meselâ meyve sularının ve marmelât'ların kalitesi ile fiyatları arasındaki nispetin tespit edilmesine çalışılmaktadır.

Üçüncü gruba giren çalışmalar, ev ekonomisi ile ilgili teşekküllerin veya devlet müesseselerinin talebi üzerine yapılmaktadır.

cc) Mensucat ve deterjanlar alanında yapılan araştırmalar ise, mensucat mamüllerinin, buruşma, solma, eskime ve deterjanların tesirile aşınma derecelerinin tespiti için yapılır. Mensucat mamüllerinin çamaşır makinelerinde yıkanma şekilleriyle deterjanların, kireçli tuzlu sularda kullanılma nispetleri, çamaşır suyunun hâretini gibi tesirlerin ölçülmesi bu alandaki başlıca uygulamalara örnek olarak sayılabilir.

b) Konseyin bilgi verme hizmeti :

Yukarıda kısaca söylenen araştırmaların sonuçları, Danimarkalı tüketicilere muhtelif şekillerde duyurulur. Bu şekilleri doğrudan doğruya ve dolaylı bilgi verme diye iki grupta toplamak mümkündür.

aa) Doğrudan doğruya bilgi verme :

Tüketiciler, Konseyin meşgul olduğu alanlarda, mektup veya telefonla, Konseyin büroları ile temas ederek bilgi isteyebilirler.

Bu maksatla, Kopenhag şehrinin işlek bir semtinde, Belediyenin kurduğu bir «Enformasyon Bürosu» açılmıştır.

Ayrıca Konsey'in bürolarını ziyaret edenlere verilen izahat veya tanzim edilen konferanslarla halk'a, yapılan çalışmaların sonuçları açıklanır.

Konsey'in merkez binasında açılan dalmi sergi vasıtasıyla, sınırlı bir bütçe ile gıda maddeleri ve ev eşyalarının nasıl muhafaza ve kullanılacağı gösterilmektedir. Bazı önemli merkezlerde açılan sergilere iştirak suretile de, tüketicilerle doğrudan doğruya temas sağlanmaktadır.

bb) Dolaylı şekilde bilgi verilmesi :

Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi, basın ve yayın yolu ile tüketicilere yaygın bir şekilde bilgi vermektedir.

Konseyin aylık «Örgütler ve sonuçlar» adlı bir mecmuası ve bu mecmuaya bağlı «teknik haberler» ilâvesi vardır.

Konsey, aylık dergisinde yayınlanacak bilgileri, günlük gazetelere ve teknik dergilere gönderir. Ayrıca haftalık bültenler yayınlanarak, konseyin yeni çalışmaları hakkında bilgi verilir. Zaman zaman, basit bir lisanla yazılmış halk broşürleri, ev kadınlarına gönderilir. Bu broşürlerde, ev kadınlarını ilgilendirecek, yemek hazırlama, besleme kaideleri, çamaşır yıkama, satınalma rehberi gibi konular ele alınmaktadır.

Konseyin 18 yıldan beri, radyoda haftada iki defa konuşma saati vardır.

Arasıra televizyonda da programlar tertiplenerek, beslenme, pişirme, temizleme piyasası haberleri gibi konularda tüketicilere bilgi verilmektedir.

Danimarka Ev Ekonomisi Konseyinin halk'a bilgi verme faaliyetleri ayrıca, öğretmen, doktor, hemşire gibi gruplarla yapılan toplantıları da kapsamaktadır.

2 — Kâr Gayesi Gütmeyen Dernekler Örneği

Kâr gayesi gütmeyen derneklere örnek olarak, Amerika Birleşik Devletlerinde ve hattâ Milletlerarası alanda geniş faaliyette bulunan «Consumers Union» (Tüketiciler Birliği) nden bahsedeceğiz.

A.B.D.deki Tüketiciler Birliği, 1936 yılında kurulmuş olup, hâlen 1 milyondan fazla üyesi vardır. Birlik kâr gayesi gütmeyen bir teşekkül olup, tarafsız çalışmayı gaye edinmiştir. Tüketiciler Birliği kendisini üyelerine karşı sorumlu saymaktadır.

Tüketiciler Birliğinin teşekkülü şöyledir: Birliğin üyeleri genel kurulu teşkil eder. Genel kurul 3 yıl için Yönetim Kurulunu seçerler. Bu seçim, Yönetim Kuruluna namzet olanların listesinin üyelere gönderilmesiyle yazı ile yapılır. Yönetim Kuruluna bağlı bir Danışma Kurulu mevcuttur. Yönetim Kurulunun tayin ettiği bir

Genel Müdür ve ona bağlı idari teşkilât vardır. Yönetim Kurulu üyelerinin takriben üçte biri için her yıl yeniden seçim yapılır. Yönetim Kuruluna üye olmak için namzetlerin hiç bir sınıf veya ticari faaliyeti veya böyle bir faaliyetle ilişkisi olmaması şarttır. Bu sebeple Yönetim Kuruluna ilim adamları, mühendisler, eğitim işleri ve sosyal hizmetlerde çalışanlar girmektedir.

Yönetim Kurulu, Tüketiciler Birliği'nin genel politikasının ve idari organizasyonunun çalışmalarını nizamlayan esasları tespit eder. Bu esasların başlıcaları şunlardır:

- Tüketiciler Birliğinin yayınlarına hiç bir şekilde reklâm alınmaz.
- Herhangi bir ticari kaynaktan, hediye, teberrü ve buna benzer bir ödeme kabul edilmez.
- Deneme ve tahlil için firmalarca gönderilen numuneler kabul edilmez ve iade olunur.
- Tüketiciler Birliğinin deneme ve tahlil sonuçları hiç bir şekilde ticari maksatla kullanılamaz. Birlik bu konuda derhal kanunî takibata girişmektedir.
- Deneme ve tahlil raporlarından, kâr gayesi gütmeyen veya eğitim maksatları dışında, kimseye 10 adetten fazla satılmaz.

Tüketiciler Birliğinin gelirleri üyelerinden ve satılan yayınlarından elde edilmektedir. 1 milyondan fazla üyesi olan Birliğin yıllık geliri 5 milyon doları geçmektedir.

Bu gelirle bağımsızlığını sağlayan Tüketiciler Birliği, denemelere tâbi tuttuğu mamülleri bilâhare satmakta veya hastahanelere, yetimhanelere, sosyal yardım müesseselerine hediye etmektedir.

A.B.D. ndeki Tüketiciler Birliğinin faaliyetleri üç grupta toplanabilir :

- a) Araştırma faaliyetleri,
- b) Bilgi verme,
- c) Tüketiciler'i ilgilendiren önemli konuların, tüketicinin menfaatine uygun ve dürüst bir şekilde halledilmesine çalışmak.

a) Araştırma faaliyetleri:

Tüketiciler Birliğinin araştırma faaliyetinin esası, piyasaya arz edilmiş bulunan maddelerin mukayeseli kalite kontrolüdür. Buna göre, aynı cins mala ait muhtelif marka model ve tiplerden rastgele alınan örnekler, Birliğin laboratuvarlarında, kalite kullanış ve fiyat bakımlarından muhtelif tahlil ve deneye tabi tutulurlar. Sonuçlar Birliğin en önemli yayını olan aylık «Tüketici Raporu» dergisiyle halk'a bildirilir. Bildirme, yazılı ve resimli açıklamalarla, deneyin gayesini, deney usulünü, deney sonuçlarına göre yapılan değerlemeyi, fiyat ve kalite ilişkisi bakımından tüketicinin birinci, ikinci vesaire tercihlerinin ne olması gerektiğini ortaya koyar.

Her yıl üyelere gönderilen üç sahifelik bir soru kâğıdındaki cevaplar, araştırma faaliyetlerinin esasını teşkil eder. Bu soru kâğıdında, tüketicilerin, gelecek yıl içinde yapmayı tasarladıkları mübayaalar, muhtelif mamülün kullanılmas ile ilgili görüşleri ve genel olarak tüketimle ilgili teklifleri hakkında sorular yer alır. Derlenen cevaplar, Birliğin Çalışma Komitesinde incelenir ve üyelerinin ilgilendikleri konulara ilâve olarak, piyasada mamüllere ait gelişmeleri de nazarı itibara almak suretiyle, faaliyet programı hazırlanır.

Araştırma faaliyetleri genel olarak deneye tâbi tutulacak mal cinslerine ait numunelerin tespitiyle başlar. Piyasa Bilgileri Dairesi hangi maddelerin hangi model ve cinslerinin deneye tâbi tutulacağını tespit eder. Numune Dairesi, memleketin her köşesinden satın aldığı numune malları laboratuvarlara gönderir. Teknik Daire'ye de deney metodlarını tespit eder. Deney metodları hakkında standartlar mevcutsa bunlara uyulur. Gerekirse tüketicinin tercihine uygun bilgiyi elde etmek için, standart metodlarda bazı değişiklikler yapılır veya Birliğin teknik elemanları yeni metodlar geliştirirler.

Araştırma konuları çok geniştir. Sigaraların nikotin ve zifir bırakma derecesi erkek ve kadın gömleklerinin yıkanmaya dayanmaları, ev tipli buzdolaplarının muhtelif iklim şartlarında soğutma derecesi, el âletlerinin kullanılış ve emniyet unsurları, muhtelif kullanma şartlarına göre, çamaşır makinelerinin verimliliği ve sağlamlığı, elektrikli ev âletlerinde cereyan kaçırma durumu, otomobil lastiklerinin dayanma müddeti gibi değişik konulara ait araştırmalar yapılır.

b) Bilgi verme hizmeti :

Araştırma sonuçları esas olarak üç ayrı yayın vasıtasile tüketicilere duyurulmaktadır:

— Aylık Tüketici Raporları.

— Tüketici Raporlarının Aralık ayı sayısı «Tüketicinin Satınalma Rehberi» adı altında hazırlanır. Bu Rehberde, bir yıllık yayının özeti, satınalma konusunda tavsiyeler, tüketicie faydalı bilgiler ve piyasa ve fiyatlar hakkında aydınlatıcı malûmat yer alır. Bu raporların 5 milyondan fazla okuyucusu vardır.

— Zaman, zaman tüketicieyi çok ilgilendiren konularda «özel rapor» lar yayınlanır.

c) Tüketicieyi ilgilendiren konuların halli ile ilgili çalışmalar:

Bu alanda, Tüketiciler Birliğı, Üniversitelere mali yardımlarda bulunarak, Tüketicieyi ilgilendiren konuların incelenmesini kolaylaştırır. Ayrıca, devlet adamlarının kredi teşekküllerinin kooperatifler ve üniversite mensuplarının iştirakile konferans, seminer gibi toplantılar tertipleyerek, tüketici menfaatinin korunması ile ilgili tedbirlerin alınmasına yol açacak çalışmalar yapılmaktadır.

Birliğin temsilcileri bazı madde dizayn veya testlerinde A.B.D. in Federal Ticaret Komisyonuna (örneğin: sigara test metodları, otomobil dizayn ve kalite kontrolu); Gıda ve İlaç Dairesince muhtelif mevzuatın hazırlanmasına veya sabit fiyat, tüketici kredilerinin kontrolu, aldatıcı ve yanıltıcı reklâmlar, et normları gibi konularda muhtelif devlet dairelerine yardımcı olmuştur ve Birliğin işbirliğı talep edilmektedir.

Tüketiciler Birliğı, ayrıca muhtelif eğitim müessesesine tüketici problemleri, dürüst ölçü ve tartı kontrol sistemi, gelir değişikliklerinin tüketicinin satın alma gücüne tesirleri gibi konularda araştırmalar yapmak üzere bağış veya burslar vermektedir.

Tüketiciler Birliğinin New York civarında, 8 dönümlük bir araziye yayılmış 200 den fazla personelin çalıştığı merkezinde yer alan başlıca laboratuvarlar şunlardır: Mensucat, ev aletleri, kimya, elektrik, elektronik laboratuvarları.

3 — Dolaylı Bir Şekilde Tüketici Menfaatlerini Koruyan Teşekküllere ait İki Örnek

Ticaret âleminin mensupları, ekonomik faaliyetlerin ve imalâtçı, tâcir, tüketici ve devlet arasındaki münasebetlerin gelişmesinin serbest rekabet ve dürüst çalışma prensiplerine sadık kalınarak yürütülmesinin önemini idrâk etmişlerdir.

Bu sebeple kendi kendisini nizamlayarak, serbest rekâbetin eşit ve dürüst şartlar içinde gerçekleşmesini ve tüketicinin tercih ve teveccühünü ona iyi hizmet etmek suretiyle sağlamayı ön plâna alan özel teşebbüs mensupları muhtelif teşekküller kurmuşlardır.

Bunlara örnek olarak bir yabancı ve bir Türk teşekkülün çalışmalarını burada kısaca zikrederim:

a — Better Business Bureau:

Bu örneğimizi A.B.D. nden alıyoruz. Better Business Bureau'ları A.B.D. nde 1912 de kurulmaya başlamışlardır.

İş adamlarının verdiği aidatla gelirini sağlayan ve kâr gayesi gütmeyen Better Business Bureau'larının gayeleri şöyledir :

aa) İş âleminin yanlışlıkları reklâm ve satış usullerinin kullanılmasında bakımından kendi kendini nizamlamasını sağlamak,

bb) Dürüst çalışma esaslarını benimseterek halkın iş adamlarına itimadını sağlamak,

cc) Tüketicilere bilgi vererek ve eğitim hizmetleri sağlayarak onun satın alma gücünü iyi kullanmasını sağlamak.

A.B.D. nde 130 tane olan Better Business Bureau'ları, tüccarın diğer tüccardan, tüketicinin işadamından şikâyetlerini dinler, tahkik eder ve vardığı sonuca göre kusurluyu uyarır, kusurlu tarafın kendini düzeltmemesi halinde, durumu Belediye'ye veya Adliye'ye intikâl ettirir. Bu bürolar çok zaman, şikâyet olmadan önlemeye çalışır ve bunun için, muhtelif reklâm ve satışları kontrol eder ve kusur bulursa düzeltilmesini ister.

4 — Memleketimize Ait Bir Örnek Olarak İstanbul Ticaret Odasının Uygulamaları

Memleketimizde Better Business Bureau'ların yaptığı görev, Ticaret ve Sanayi Odalarına düşmektedir. Odalar, kendi kuruluşlarının esasları olan 5590 sayılı kanunun 1 inci maddesi ve 5 inci maddenin (a) fıkrası dairesinde «Mesleki ahlâkı ve tesanüdünü korumak ve ticaret ve sanayiın genel menfaatlara uygun surette gelişmesine çalışmakla görevlidirler.» Kanun'a dayanan bu görev dolayısıyla, İstanbul Ticaret Odası, 1962 yılında yayınladığı «Temel Hedefler» adlı broşür'de İstanbul Ticaret Odasının Hedeflerini kısaca «serbest teşebbüsün gelişmesine ve genişlemesine mânil teşkil eden hususları tespit etmek, bunları bertaraf etmeye çalışmak... bu mevzuda aydınlatıcı faaliyette bulunmak...» şeklinde ifade etmiştir.

Yukarıdaki ifadelerin uygulama alanına intikâli ise, Amerikadaki Better Business Bureau'larda olduğu gibi, dolaylı olarak tüketicinin menfaatine yararlı alanları kapsamaktadır.

Bu uygulamalara ait bazı örnekleri burada kısaca görelim.

a) İstanbul Ticaret Odası her ay yayınladığı Geçim İndeksleri ve Toptan Eşya

Fiyatları indeksleri ile tüketici halkın, memur ve işçi gibi ücretle çalışan vatandaşların satınalma gücü'nün seyri hakkında bilgi yaymaktadır. Bu bilgiden en çok yararlanan memur ve işçi teşekkülleridir.

b) İstanbul Ticaret Odası etiket mecburiyetine ve tenzilâtlı satışlara ait riayeti mecburi mesleki kararlar yanında 1963 yılından beri tüketici ile işadamları arasında çıkan anlaşmazlıkların halli ve tüketicinin haklarının korunması için büyük gayret sarfetmektedir. Hattâ bu maksatla bünyesinde ayrı personel görevlendirilmiştir.

Odanın ilgili personelinin her gün meşgul olduğu muhtelif şikâyetten bir kaç örnek, bu alandaki çalışmalarını açıklamak bakımından faydalıdır:

aa) Aldığı hazır elbisenin ıslak ütü altında kızardığını gören bir demiryolu işçisi İstanbul Ticaret Odasına gelmiş ve şikâyetini bildirmiştir. Kumaş Odanın ve Teknik Üniversitenin tekstil mühendislerince muayene edilmiş ve kusurlu bulunmuştur. Bunun üzerine konfeksiyoncu firmanın elbiseyi tazmin etmesi sağlanmıştır.

bb) Aldığı ayakkabının bir hafta geçmeden yırtılması üzerine, Odaya şikâyet eden bir ev hanımının talebi üzerine, firma yeni bir ayakkabı ile tüketicinin zararını ödemeği kabul etmiştir.

cc) Bir emekli memurun buzdolabının bakımını yapmayan bir acenta Odaya şikâyet edilmiş ve imalâtçı firmanın ikaz edilmesi üzerine gerekli bakım derhal yapılmıştır.

Odanın bu yoldaki hizmeti gün geçtikçe duyulmakta ve çok ilgi görmektedir.

IV — TÜKETİCİNİN TEŞKİLATLANMASI KONUSUNDA TÜRKİYE'YE UYGUN BİR MODEL ARAŞTIRMASI

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız, tüketici menfaatlerinin korunması ile doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde ilgili teşekkül örnekleri karşısında, acaba Türkiye'ye uygun bir teşekkül modeli nasıl olmalıdır?

a) Tüketiciler Birliği örneğine uygun, kâr gayesi gütmeyen bir teşekkül memleketimizde kurulabilir mi?

Böyle bir teşekkülün kurulmasına, kanaatimizce kanunî bir mani yoktur. Ancak, üyelerinin üyelik aidatı ile geniş deney, tahlil ve yayın faaliyetini başarı ile yürütebilecek bir müessesenin, yurdumuzda olumlu çalışmalar yapacağına şüphe ile bakmak gerekir. Aidat toplamanın güçlüğü ile gerekli deney ve analiz lâboratuvarlarının kurulmasının zarurî yatırımlarının karşılanması, kanaatimizce memleketimizde bir tüketiciler birliğinin başarabileceği iş değildir.

b) İş adamlarının dürüst çalışma örgütü, bu tip örgütlere ait örneğin incelenmesinden de anlaşıldığı üzere, esas olarak kendi mensuplarının problemlerine önem vermektedir. Ve tüketicinin menfaatleriyle ilgili çalışmalarını daha dolaylı olmaktadır.

c) Türkiye'ye uygun bir model, muhtemelen devletin patronajı altında karma bir örgüt olabilir.

Millî Produktivite Merkezi veya Türk Standardları Enstitüsü örnekleri gibi, özel bir kanuna göre kurulmuş bağımsız bir tüketici teşekkülünün kurulması konusu üzerinde durulmalıdır. Bu teşekkülün, Danimarka Ev Ekonomisi Konseyi örneğinde olduğu gibi, aşağıda sayılan, resmî teşekkül, müessese ve kuruluşların temsilcilerinden mürekkep bir örgüt olması düşünülebilir:

- Ticaret Bakanlığı
- Sanayi Bakanlığı,
- Tarım Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- İşçileri Bakanlığı
- Ticaret, Sanayi, Tarım ve hizmet sektörlerinin temsilcileri,
- Türk Standardları Enstitüsü
- İşçi kuruluşları,
- Kadınlar Birlikleri,
- Öğretim Müesseseleri

Bütçesinin, devlet bütçesine konacak bir tahsisatla, teknik teçhizatının üye müesseselerin mevcut tesis imkânları ile karşılanması ve başarılı yabancı örgütlerin çalışma metodlarına uygun bir sisteme benzer idarî kadro ile yürütülmesi, kanaatimizce en olumlu yol olacaktır.

ANADOLU BANKASI

- ★ SİZİN
 - ★ EŞİNİZİN
 - ★ ÇOCUKLARINIZIN
- kısacası

AİLENİZİN BANKASIDIR

LONDON SCHOOLL OF ECONOMİCS'DEKİ ÖĞRENCİ OLAYLARININ NEDENLERİ

Yazan : Kathleen GALES
Roger HADLEY
Wyn LEWIS

Çeviren: Necdet DURAKBAŞA

L.S.E'de 1967 yılında vuku bulan öğrenci olaylarının nedenleri yukarı da adları geçen araştırmacılar tarafından tetkik edilmiş ve Haziran 1970 ayında yayınlanan bir esere (*) konu olmuştur. Aşağıya alınan makale bu müelliflere aittir ve Times Gazetesinin 1 Haziran 1970 tarihli nüshasından alınmıştır.

Çevirinin amacı, öğrenci olaylarının dış ülkelerdeki köklerine dair okuyucuya bir fikir vermekle birlikte, belki daha çok, Yurdumuzda da aynı konuda benzeri ciddi araştırmaların yapılmasını dilemek ve bu gereği ortaya koymaktır. BANKA

İngiliz Üniversitelerindeki ilk öğrenci direnişi, 1967 baharında L.S.E. de oldu, 9 gün dersler boykot edildi ve Okul öğrenci işgali altında kaldı. Direnişin görünür sebebi, öğrenci ve asistan dernekleri başkanlarının L.S.E. Dekanı tarafından yasaklanmış bulunan bir öğrenci toplantısını teşvik ettikleri gerekçesi ile cezalandırılmaları idi.

Bu olaydan sonra, İngiltere'de yüksek okul ve üniversitelerde bu arada 1968 ve 1969 da L.S.E.'de daha birçok başkaldırmalar oldu. Herbirinin kendine göre bir sebebi vardı. Fakat, çoğu kimse, bu derece yaygın bir davranış değişikliğinin görünürdeki sebebe bağlanamayacağı inancında idi. Öğrenci olaylarının köklerine inmek için bir çok çaba gösterildi ise de, bunların çoğu yüzeyde kaldı. Çünkü öğrencilerin olaylardaki yerleri ve onları harekete getiren unsurlar bilgi noksanı yüzünden derinliğine değerlendirilemedi.

1967 de L.S.E.'deki direnişten sonra, gerekli bilgileri sağlayabilmek üzere, böyle bir araştırma yapmağı kararlaştırdık. Okulun 2800 öğrencisinden % 80 ni direnişlerinin ve davranışlarının nedenleri hakkındaki anketimizi cevapladılar. Bu makalede tüm bulguları özetlemekten çok, beliren temel unsuru ortaya koymak ve tartışmak istiyoruz. Bu temel unsur, öğrencilerin politik görüşleri ile L.S.E. ye karşı davranışları ve direnişi destekleyişleri arasındaki ilişkidir. İncelemelerimizi daha çok o sırada öğrenci kütesinin dörtte üçünden fazlasını teşkil eden İngiliz öğrencilere yönelttik.

(*) «Students in Conflict»

L.S.E. Öğrencileri ne ölçüde soldadır?

L.S.E. öğrencilerinin solda oldukları yolunda yaygın bir kana vardır. Araştırma çoğu kimselerin sandığı ölçüde olmasa bile, bu kanıda bir gerçek payı olduğunu göstermiştir.

Okuldaki İngiliz öğrencilerinin % 45 i İşçi, Partisini, % 18 i Muhafazakâr Partiyi, % 16 sı Liberal Parti'yi tutmaktadır. Komünist, troçkist ve anarşist gibi aşırı uçta olanlar sadece % 9 dur.

Bazan L.S.E. deki kargaşalıkların tahrikçisi olarak ileri sürülen yabancı öğrenciler, İngiliz öğrencilere göre, daha ortada görünmektedirler. Gerçekten, bunların % 39 u liberal, % 29 u sosyalist ve sadece % 3 ü aşırı sol eğilimdedir, % 9 u ise muhafazakârları tuttuğunu söylemiştir.

Öğrencilerin Partilere olan eğilimi ile siyasi olaylar hakkındaki görüşleri arasındaki ilişki nedir?

Bazı politika yazarları, çeşitli partileri tutanların önemli olaylar hakkındaki görüşlerinin son yıllarda gittikçe birbirine yaklaştığını ileri sürmektedirler. Bu varsayım genel olarak doğru olsa bile, L.S.E. de durum böyle değildir. I No. lu tablo, 4 önemli aktüel mes'eledede, İşçi Partisini tutanların radikal görüşlere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, sadece Rhodesia mes'elesinde Muhafazakâr Partiyi tutan öğrenciler radikal bir tutuma taraftardır.

Tablo: 4 önemli aktüel mes'eledede L.S.E. de İngiliz öğrencilerin tuttukları partilere göre davranışları (% olarak)

Aktüel Konu	Daha				
	Muhafazakâr	Liberal	İşçi	Sol	Tümü
Vietnam: Amerikalıların müdahalesine karşı olanlar	26	65	78	93	66
Rhodesia: Hemen ya da gelecek 10 yılda ekseriyet yönetimine geçilmesine taraftar olanlar	52	77	87	96	78
İrk ayrımına karşı olan kanunun genişletilmesine taraftar olanlar	49	67	80	86	72
Çok yönlü eğitim taraftarı olanlar	21	60	86	93	68

Partileri tutanların sosyal sınıf ve cinsiyet bakımından durumları nedir?

İngiliz Üniversitelerinde daha önce yapılan araştırmalar orta sınıftan öğrencilerin genellikle muhafazakârları ve liberalleri tuttuğunu göstermiştir. Ayrıca, bayan öğrencilerin, bay öğrencilere göre, daha muhafazakâr eğilimli olduklarını ortaya koymuştur. L.S.E. de durum her iki bakımdan da farklı

dır. LSE öğrencilerinden orta sınıftan gelenler emekçi sınıftan gelenlere kıyasla aynı ölçüde sola sempati beslemektedirler. Bayan öğrenciler de bay öğrenciler kadar solu tutmaktadırlar.

L.S.E. Okul olarak mı öğrencileri sol eğilime yöneltmektedir?

Diğer öğrenim kurumlarındaki araştırmalar, öğrencilerin sola eğilimlerinin üniversitede geçirdikleri süreye göre arttığını göstermiştir. Fakat, L. S.E. de öğrenim süresi, politik görüşleri çok az etkiler görünmektedir. Buna karşılık, öğrencilerin yaşı bu konuda önemlidir. Değer bir ifade ile yaş aynı kaldığı takdirde 3 yıllık öğrenciler 1 yıllık öğrencilerden daha radikal degillerdir. 19 ve daha az yaşlı olanların % 43 ü, yaşları 20-21 olanların % 51 i, yaşları 22-25 olanların % 62 si İşçi Partisini ya da daha sol eğilimi desteklemektedirler.

Neden L.S.E. de bu kadar fazla öğrenci solu tutmaktadır?

Öğrenciler L.S.E. de sola yöneltilmiyorlarsa, çoğunluğun solu tutmasının sebebi nedir? Araştırma, ana babaların politik görüşleri ile ders konularının bu hususta etkili olduğunu göstermiştir. L.S.E. öğrencilerinin ana babalarının aynı mesleklerdeki başkalarına göre, daha çok solu tutmakta oldukları anketlere verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Meselâ, 1966 seçiminde zihni meşgalelerde çalışanların % 25 i İşçi Partisini tutmuş iken, bu nispet L.S.E. öğrencileri ana-babaları için % 34 tür.

Bununla birlikte öğrenciler ana-babalarından daha solda olduklarına göre yalnız bu unsura bakarak, sola eğilimi izah etmeğe imkân yoktur. İkinci unsur ders konularıdır. Yakın zamandaki araştırmalar sosyal bilimler öğrencilerinin tabii ilimlerle maharet gerektiren bilgi dallarında okuyanlara göre daha solda olduklarını ortaya koymuştur. L.S.E. de sosyal bilimler okutulmakta, ancak az sayıda öğrenci tabii ilim ya da maharet gerektiren mesleki bilgi dallarına benzer konularda öğrenim yapmaktadır.

Araştırmamız da önceki araştırmalarda bulunan sonuçları doğrulamış L.S.E. de sosyal bilimlerdeki İngiliz öğrencilerinin genellikle solu desteklediklerini göstermiştir. Meselâ Hükümet ve İdare şekilleri ya da sosyoloji, antropoloji okuyanların % 62 si İşçi Partisini desteklediği halde, istatistik, muhasebe, kompütürler konularında öğrenim yapanların ancak yarısı solu tutmaktadır. Çıkan sonuç şudur ki; L.S.E. radikal eğilimleri yaratmaktan çok, bu eğilimde olanları cezbetmektedir.

Destekçiler Kimlerdir?

Gösteriler ile destekliyenlerin politik görüşleri arasında sıkı bir ilişki vardır. (Tablo II) Muhafazakâr Partiyi tutan öğrencilerden 1/5 inden azı,

Liberal Partiyi tutanlardan 2/5 i, İşçi Partisini tutanlardan yarısı ve daha solda olanların 3/4 ü direnişi desteklemektedirler. Bizzat boykot ve işgale katılanların tetkikide bu nisbetleri doğrulamaktadır. Böylece tüm öğrencilerden Muhafazakâr Partiyi tutanların % 30 u, Liberal Partiyi tutanların % 50 si, İşçi Partisini tutanların % 62 si ve daha solda olanların da % 92 si hareketi desteklemek üzere derslere girmemişlerdir.

Tablo II. L.S.E. deki İngiliz öğrencileri ve asistanlarının tuttukları partilere göre davranışları

Tuttukları Partiler	(% olarak)		Asistanlar	
	Öğrenciler Boykot	İşgâl	Boykot	İşgâl
Muhafazakâr	17	19	7	13
Liberal	42	39	23	29
İşçi	52	51	48	54
Daha sol	88	74	75	78
Diğerleri	51	46	46	34

Direnişe katılma hevesi şayet işgale katılma günleri ile ölçülürse, sol eğilimli öğrencilerin yine başta olduğu görülür. Böylece, sol eğilimli öğrenciler 7-9 gün işgale katılmışlarken, ötekiler 1-3, ya da 4-6 gün işgâlde direnmişlerdir. Politik görüşlerle gösterilerin desteklenmesi konusunda benzeri bir ilişik yabancı öğrenciler için de sözkonusudur. Onlarda da Muhafazakâr eğilimli olanlarda destek en az Liberal eğilimlilerde orta derecede ve Sosyalist eğilimlilerde en fazladır.

Böylece siyasî görüşler gösterilerin desteklenmesinde temel unsur olarak belirmektedir. Baba mesleği, öğrenim süresi ve derslerindeki başarı etkili olmamaktadır. Öteyandan, öğrenim konusu, öğrenci toplantılarına katılma v.s. gibi diğer saikler de politik görüşe bağlanmaktadır. Bununla birlikte, gösterilerin, aşırı solu desteklemek amacıyla tertiplendiğini düşünmek yanlıştır. Çünkü, direnişe geçenlerin çoğunluğu İşçi Partisini tutmaktadır ve aşırı solda olanların sayısı kadar sağda olanlar vardır.

İşaret edilmek gerekir ki; bulgularımız yalnız L.S.E. içindir ve sosyal bilimlerde ihtisas öğrenimi yapan bu okul benzerleri için bir örnektir. Fakat öğrenci başkaldırmaları hakkında güvenilir bir bilgi elde edebilmek için araştırmanın tüm yüksek öğrenim yapan kurumları kapsamı gerekir. Bununla birlikte, L.S.E. deki araştırmada politik görüşle direnişin desteklenmesi arasında tesbit edilen açık bağıntı, olayın, yalnız Üniversite yönetimi ile ilgili kalmayıp ve fakat daha çok bir bütün olarak cemiyetimizin değer hükümleri ve yönetim güçlerinin yapısını hedef alan radikal politik kökleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

BİLCUMUM BANKA MUAMELELERİ İÇİN
TÜRKİYE BANKASI
hizmetinizdedir

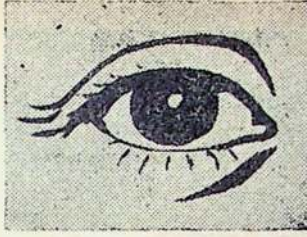

Umumî Müdürlük - Ulus Meydanı (Ankara)

CARİ HESAPLAR • HAVALE • TİCARİ SENETLER • KREDİ MEKTUPLARI
• KEFALET MEKTUPLARI • DÖVİZ ALIM VE SATIMI • SEYAHAT
ÇEKLERİ • İTHALÂT AKREDİTİFLERİ • KİRALIK KASALAR • v. s.

DÜNYANIN HER TARAFINDA MUHABİRLERİ VARDIR

**KİM
NE
GÖRÜYOR ?**

**KİM
NE
DUYUYOR ?**

Radio - Gazete - Mecmua - Sinema

en mühim reklâm mecraları

göze ve kulağa hitap ediyor.

Kim, nerede, ne kadar reklâm yapıyor ?

bütün bu soruların cevaplarını devamlı etüdlerimizde bulabilir ve reklâm bütçenizin verimini arttırırsınız.

Basın Reklâmları Etüdü
Radyo Reklâmları Etüdü
Reklâm Etüdü
Doktor Panelli

Yılda 12 Rapor
Yılda 12 Rapor
Yılda 6 Rapor
Yılda 6 Rapor

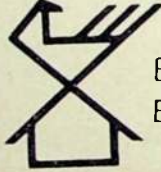
PIYASA ETÜD MÜŞAVİRLİK ARAŞTIRMA LTD. ŞTİ.

Beyoğlu, İmam Sokak, No. 1, İstanbul, Telefon : 49 49 06

SİZİ ERGEÇ YUVAYA
KAVUŞTURACAK BANKA

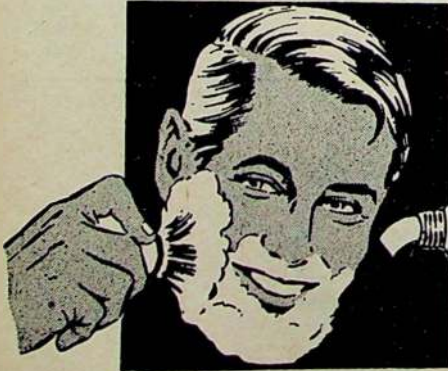
Siz de nicin
evinize
sahip
olmayasınız

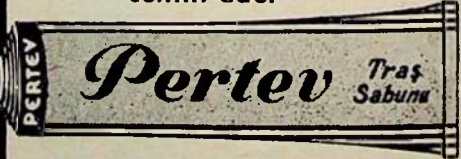
BİRİKTİRECEĞİNİZ PARALARI
EN İYİ DEĞERLENDİREN BANKA

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI

(Basın : 60182 - A - 2023)

BOL ve
YUMUŞATICI
KÖPÜK
rahat bir traş
temin eder

En iyi traş
sabunudur

ÇEKİLİŞLER ŞAHANE APARTMAN D
AİRELERİ HİZMETLERİ BANKACILIK
HİZMETLERİ MA
ZİSİYLERİ SK
İ MİLLİ BANKA K
ACILIK RA
LAR ŞAHANE APARTMAN DAİRELERİ YARIM
Rİ MİLYONLUK UMUMİ
ÇEKİLİŞLER ŞAHANE APARTMAN DAİRELERİ YARIM
ASRI AŞAN MAZİ ÖZEL SERMAYELİ
EN ESKİ MİLLİ BANKA HER TÜRLÜ
BANKACILIK HİZMETLERİ MİLYONL
ARCA LİRALIK UMUMİ ÇEKİLİŞLER

bankacılıkta
57 yıl
bir ömürlük
tecrübedir

TÜRK TİCARET BANKASI

siz de
ev sahibi
olabilirsiniz

tasarruflarınızı
devamlı olarak
t.c. ziraat bankasında
toplamayı
unutmayınız.